

mentariis in Joannis Evangelium, pro astris ipsis suspicatur hic auctor passum esse Christum. Tamen in libris *De Principiis* Origenes scribit, quod hoc de re manifeste non traditur. Supposititius Clemens in lib. *V Recognition.*, in eadem versatur opinione. At generatim Patres commento ista contradicunt, ut Eusebius Cæsariensis, quamvis Origenis admirator et fautor, Basilus, Chrysostomus, Theodoretus, Dionysius, seu auctor libri *De Div. Nom.*, ejusque scholiasies Maximus Marlyr, Cyrillus Alexandrinus, Joannes Damascenus, Procopius, Lactantius, et Petrus Chrysologus, quorum loca collegit Petavius, *De Opif. sex dieb.* lib. I. cap. XII.

Iis adde Didymum, *De Trinitate*, lib. II, cap. vii, serm. 87, et Rufinum, seu auctorem lib. *De Fide*, qui Rufino adscribitur. Hic de astris ait: « Hæc nonnulli, mentis errore decepti, animalia rationabilia esse dixerunt, quorum dementiam etiam nefarius Origenes secutus est. » Et Orosius inter errores Origenistarum hunc ponit: « Creaturam quoque subjectam corruptioni non volentem, intelligendam esse dicebant solem, lunam et stellas, et hæc non elementares esse fulgures, sed rationales potestates (1). »

In Origenis doctrinam propendere videntur Ambrosius et Hieronymus, uterque uno tantum in loco. Verum Ambrosii verba (2) pie interpretanda et ad figuram sunt referenda; qua et Paulus usus esse videtur in loco, quem imitatus est et dilatavit Ambrosius, nempe *ad Rom.* cap. viii, 19: « Expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat. Vanitas enim creatura subjecta est non volens: sed propter eum, qui subiecit eam in spe. » Ubi creaturæ nomine totam rerum universitatem significari plerique veterum existimant. At pro popoieam ibi esse Chrysostomus adnotat, instar ejus, qua Propheta rebus inanimis sensum et intelligentiam accommodat. Quid quod Ambrosius, *Hexaem.* ii, 4, illam opinionem refellere videtur? Hieronymi quoque verba benignam patiuntur interpretationem, qui præterea ab illa sententia pluribus in locis se alienum ostendit, et doctrinam *quæ omnia putat animantia, errorem hereticorum* appellat. Augustinus olim de astrorum anima dubitavit; verum postea tum alibi, tum in *II Retract.* cap. vii, ostendit in ea se obfirmatum sententiam, astra anima sensuque omnino carere. Justinianus Imperator in *Epist. ad V. Synodum* adversus Origenis errores, Origenem ipsum accusat amentie, quod cæsum, solem, lunam ac stellas et aquas quæ sunt super celos, animata esse dixit: et inter anathematisimos, qui epistolæ subjecti sunt, sextus est: « Si quis dicit, cælum et solem ac lunam et stellas, necnon aquas quæ sunt supra celos, animatas et rationales (alii

ratione præditos) esse quosdam virtutes, anathema sit. » Refert hos anathematisimos Nicephorus Callisti (3), eosque ab ipsa Synodo pronuntiatos scribit. Nimirum ex Justiniani epistola illos sumpserunt, et auctoritate synodica ratos fecerunt Episcopi, quod testatur Cedronus.

Cajetanus celos animatos asseruit (4), Ecclesiæ fratres auctoritate, quæ in sacra Liturgia canit: « Cæli cælorumque virtutes, ac beata Seraphim. » Indignum, inquit Petavius, acuti ingenii Theologo ac plebeium argumenti genus, quod si ullam vim habet, eodem et terram et elementa omnia, ac nihil non denique animatum esse confeceris: nam hæc omnia sic interdum Scriptura commemorat, tanquam iis animam ac spiritum et rationem tribuat: quod tropice et figurate intelligendum esse, ne pueris quidem ignorare licet.

LXI. S. Thomas, *Contra Gentes*, ii, astrorum anime favere videtur: verum cap. LXX, aperte proficitur, quæ de illa questione veluti affirmando dixit, non se « quasi asserendo dixisse secundum fidei doctrinam, ad quam nihil pertinet, sive sic sive aliter dicatur. » « Quamobrem, ait Petavius, eatenus sententiam suam edidit, ut neutram in partem pronuntiatum esse ab Ecclesia dixerit, cum quinte Synodi acta decretaque de Origenem non exsistent. De cujus tamen auctoritate et judicio non posse modo dubitari arbitror: idque tam ex Justiniani epistola, et anathematisims ibidem expositis, tum ex Nicephori aliorumque testimonio satis constare: tametsi non eousque, ut pro heretico, qui illam asserat, habendus videatur. » Idem S. Thomas in Part. I *Summæ*, latius eam questionem pertractat, *Quæst.* LXX, art. 3, argumentaque eorum, qui cæli luminaria animata ponunt, dissolvit, ac demum concludit, « quod corpora cælestia non sunt animata eo modo quo plante (quod tunc schola docebat) et animalia, sed æquivoce. » Quod est: non sunt revera animata, quia nulla anima est eorum forma, aut ipsis conjungitur ut unum compositum efformet; sed sunt illis conjuncte intelligentiæ motrices « per contactum virtutis, sicut motor unitor mobili. » Addit S. Doctor: « Unde inter ponentes ea esse animata et ponentes ea inanimata, parva vel nulla differentia invenitur in re, sed in voce tantum. » Hoc ex precedentibus explicatur: « Platonici etiam animas corporibus uniri non ponebant, nisi per contactum virtutis, sicut motor mobili. Et sic per hoc quod Plato ponit corpora cælestia animata, nihil aliud datur intelligi, quam quod substantiæ spirituales uniuertur corporibus cælestibus, ut motores mobilibus. Et revera, si ita declaratur sententia hæc, quæ esse astra animata docet, valde illa accedit ad eam motorum cælestium doctrinam, quam semper toleravit Ecclesia; quamque Philosophia, quæ modo eam

reiecit, illo tempore non modo tolerabat, sed et necessariam putabat. Tamen Platonici, licet non recte animæ eum corpore combinationem declararent, probe tamen norant dolere afflicti animam, eum corpus percutitur; necnon crescere, senescere et infirmari una eum corpore ipsas animi vires: quod certe motori non accidit: non enim dolorem patitur equus, si vehiculum percutiatur, nec moritur ille aut in morbum incidit, dum ipsum vehiculum ovino confringitur. Jam si illi ita sentiebant, ut interpretatur Aquinas, pejor certe loquebantur quam sentirent. Quis enim curum, eo quod ejus motor scilicet auriga sit rationalis, « ratione præditum » diceret, « et luce cognitionis illuminatione a sapientia, » quod de astris dicit Origenes (1)? Nec aureum solis currum animatum aut rationalem fingit Ovidius, eum nonnisi Phebus ageret, sed animatos ignemque volentes

(1) Lib. IV *Contra Celsum*.

DE OPERE QUINTÆ DIEI.

(Vers. 20. 21. 22. 23.)

LXII. De animatis, non in quarta die ubi de astris, sed in quinta hæc loquitur Moses. Dies hæc videtur fuisse periodus longissima cui magna aliqua terrestris perturbatio præcessit, obscuritatem per aliquod tempus probabiliter inducens, et sive aque sive aeris statum vitæ animalium reddens aptiorem.

Jussit Deus scaterre aquas reptilibus (שָׂרָץ), et volatilia volare super terram, *super faciem extensionis cæli* (firmamenti) (1). Ita textus hebreus et samaritanus, ita versiones syra et samaritanæ. Vulgatus, minus verba quam verborum sententiam spectans, ita reddit: *Sub firmamento cæli*. At sensus idem est: volatilia enim volant et per cælum qui dicitur aer, et sæpe super inferiorem ejus partem. *Et creavit (בָּרָא) Deus cete grandia (הַדָּגִים) et omne animal vivens, repens (aut natans), quod producerent* (id est produxerunt) *aquas et omne volatile alatum*. Nunc primo post creationem cæli et terre vers. 1, utitur Moses verbo *bara creavit*. Quare hoc, si materia corporum animalium creata erat in principio? *Produxerunt aquas* (vers. 21) corpora aquatilium animalium, quæ, non magis quam plantæ tertiæ cæli, ex nihilo creata dici possunt. Videtur hoc verbo, si fallor, hic indicari (et clarior vers. 27 ubi de homine sermo est) Creatorem, dum animalia fecit, non modo ex creata materia corpora quadam organis prædita effinxit, quod fecit et quum plantas formavit; verum etiam aliquid non antea existens illis adjectis, quod ex nihilo creavit. Videtur nimirum

(1) Vel, *contra firmamentum cæli*.

et ambrosiæ succo saturos equos illum trahentes.

Nostro certe tempore intelligentias motrices non cogitabat ille philosophus (Schelling) qui, quum astra appellavit *animalia rationabilia, animalia beata, Desseus immortales*, stultitiæ profecto, non vero sapientiæ animæ se ostendit.

Non est necesse ut moneamus, motrices illas intelligentias nullum in Scripturis fundamentum habere, sed ideo solummodo a multis theologis fuisse receptas, quod illos ad cælestes motus producendos Philosophia, per ea tempora, necessaria putaret; qua in re non dicam laudem, sed veniam certe ipsi merentur. Cum vero nunc astrorum motus simplicissimis legibus a Deo naturæ impositis optime explicentur, non magis ad intelligentias motrices ii sunt referendi, quam vel casus gravium, vel aquarum per declivem descensus, vel quicumque alius motus a naturalibus causis, ut puta a colore aut ab electrica vi aut a chymica affinitate, derivatus.

Illud verbum indicare hic vel supponere, principium aliquod esse in animantibus a materia distinctum, hoc est, animam immaterialem a Deo immediate creatam. Non tamen nego et aliam rationem ita loquenti Mosen habuisse. Egyptii enim divinis honoribus animalia prosequerantur, pro-nique erant Hebræi ad eos imitandos, quod vel una vituli aurei historia abunde ostendit (2). Ille igitur, ut suos ab hoc periculo averteret, de animalibus loqui incipiens, ea, verbis quam maxime desertis, Dei opus omnino esse edicere debuit. Tamen ab hac voce abstinuit, dum de astris die quarta locutus est.

Hoc verbo Moses non utitur vers. 23, ubi de cæterorum animantium formatione agit; verum non inde sequitur non potuisse et in eo loco voce hæc uti Mosen, nec eam sine justa causa vers. 21 adhibuisse. In sexto die (ad quem pertinet vers. 23), quum de creatura Dei imaginem referente, quum nempe de animæ humanæ creatione sermo est, tum vero vox illa adhibetur ad nobiliorem usum reservata. Præterea creatio antiquæ brutorum die sexto nova res non erat, nec primo tunc a Mose narrabatur: jam promulgata erat lex, qua fuerat sancitum, corpori animali organis rite prædita animam esse conjungendam, nec Moses, cujus scopo parum aut nihil istud procedat, necesse habuit hoc rursus docere. Pari modo Deus, animantibus die hoc quinto creatis, « benedixit eis, dicens: Crescite et multiplicamini et replete aquas maris, avesque multiplicentur super terram, »

(2) *Exod.* cap. XXXII.

(1) *Commonit. ad S. Augustin. De errore Priscillianist. et Origenist.*

(2) *Epist. ad Iloracian.* 38.

(3) *Lib. XVII.*, cap. XXVII, XXVIII.

(4) *Vid. contra eum Catharin.* in cap. 1, *Genes.*

vers. 22. Verum hanc benedictionem super animalia superioris ordinis die sexto repeti tam non legitur: tantum super hominem ipsa profertur. Tamen animalia quoque, die sexto producta, crescere seu filios generare et multiplicari et replere terram debebant. Sed iam quinto die toti brutorum familiae benedictio fuerat tributa; quia quum quibusdam classibus et ordinibus data est, ad ceteros quoque ordines et classes extendebatur, ut ea quae primis certae speciei individuis data fuit, totam speciem comprehendit. Ita S. Thomas (1): «Benedictio Dei dat virtutem multiplicandi per generationem. Et ideo quod positum est in avibus et piscibus, quae primo occurrunt, non fuit necessarium repeti in terrenis animalibus, sed intelligitur.» Docet idem, individua quae a nunc generantur, praexistisse in operibus sex dierum non solum materialiter (quoad materiam corporum), sed etiam causaliter, in primis individuis suarum specierum (2).»

LXIII. Cur Deus animalibus dicit: «Crescite et multiplicamini...» quod non dixerat stirpibus, quamquam et ipsae generari, multiplicari et replere terram deberent? Hec videtur ratio. Nil imperandum erat plantis; nam cum eae cognitione omni et facultate volitionis, etiam instinctivae, sint destitutae, nequeunt conservationi propriae aut propagationi speciei active cooperari. Moleculae materiales plantarum legibus obediunt Creatoris, per quas tum individua vivunt et crescunt, tum species propagantur; verum plantae ipsae, in quibus haec moleculares operationes peraguntur, ipsis cooperari nequeunt. Ait S. Thomas (3): «Plantae nullam habent propagandae prolis affectum, et sine ullo sensu generant, unde indigne indicatae sunt benedictionis verbis.» Brutis vero divinum praecipitum conveniebat; quae, quamvis Deum non norint, et ratione reflexisque notionibus careant, sentiunt tamen leges suae volitivae facultati a divina Providentia impositas (uti calorem solarem sentiunt et vident corpora a sole illuminata, etiam ii qui solem non vident, aut solem esse nesciunt), internoque stimulo, fame, siti aliisque huiusmodi ad illas leges explendas impelluntur; tum et instinctiva voluntate et corporis aut membrorum motu, divini praecipiti executioni active cooperantur: quod machinae nullae, quantumvis exquisitissimo planeque divino magisterio efformatae, unquam praestabunt. Homines praeterea imperant circibus animalibus, et saepe obtinent ut ea voluntatem propriam acceptis imperiis accommodent, quod certe a plantis nemo ausit expectare. Nolim sacrae Scripturae verbis questionibus definire, quas divina sapientia disputationibus hominum requirit. Attamen liceat animadvertere, hinc versus 21 et 22 magis favere opinioni, cui et ratio

(1) I part., *Quaest.* LXXII, art. 4.

(2) I part., *Quaest.* LXXIII, art. 3.

(3) I part., *Quaest.* LXXII, ad 4.

suffragari videtur, nempe brutorum animas esse substantias immateriales a Deo creatas, quam opinionioni arbitrandum vel animalia esse machinas sine sensu, vel eorum animas, quamvis sentientem et instinctive volentem, materiam esse, aut materiae modum aut formam necesse quam substantialem, quae nec substantia sit, nec substantia modus. Quod vero maxime mirandum est, animalia huic praecipito: «Crescite et multiplicamini,» sollicite obediunt: vitam et incoluntatem omni studio conservare nituntur, atque ea quae ad vitam necessaria sunt, sibi comparare; nec de ipsis dicitur, quod de multis hominibus, praesertim apud cultiores gentes, quod nempe «tadio vitae, lucemque perosi proferere animas (4).» Nec minus mirabilis est ille, qui in animalibus, statis temporibus, manifestatur generationis instinctus, et amor in filios, ex quo tanta erga ipsa ova sollicitudo ac cura dimanat in illis quoque speciebus, quae ea fovere necesse non habent, tum et in illis, in quibus matres vixurae non sunt eos filios, quibus habitationem et victum tam sollicite preparant; quod in multis evenit insectis. Profecto huiusmodi instinctus, regni animalis conservationi et propagationi tanta sapientia accommodati, luculentissimum sunt potentiae, sapientiae providentiaeque divinae testimonium.

LXIV. Voces illae vers. 21, *quae speciem suam* (seu in species suas, ut habet *Vulgata*), inculcare videntur, Deum species creasse, id est omne quod generationi et propagationi animalium erat necessarium, ac proinde utrumque sexum produxisse. Cum enim viventia faceret, moritura faciebat; sine utroque autem sexu nec vera species existeret, nec individua super terram multiplicari aut aquas maris replere potuissent. Unus tantum et bino sexu in hac rerum ordinatione foecundus non est; non igitur conveniebat fini a Creatore intento, nec erat bonum, illum esse solum. «Mentionem fecit de genere et specie, ut designaret generationem similium ex similibus.» Ita S. Thomas (5). Hec animadversio applicatur et his quae habentur vers. 24, 25.

Dum dicitur (vers. 20): *Producant aqua* (vel *scauteant aquas*), uti infra, vers. 24, *producat terra*, et vers. 41, *germinet terra*, nemo sane cogitat, terram aut aquas, quamvis ex Dei imperio, artifices animalium aut plantarum fuisse, veroque eorum parentes. Intelligenda sunt ea verba de loco ubi haec existere coeperunt, ac si diceret: «Producantur in aquis, producantur in terra.» Nihilominus, quamquam neque de aquis vers. 20, neque de terra vers. 24 expresse dicatur, fuisse haec materiam ex qua animalium corpora coagmentata sunt, credendum tamen est, ex materia ibi degente ea fuisse confecta, nempe aequalia

(4) Virgil., *Aeneid.* VI.

(5) 1 part., *Quaest.* LXXII, ad 3.

ex aqua et ex materiis in ipsa aqua, aut in limo terrae aquis subjacente, existentibus; terrestria vero sexti diei e terra (ex qua etiam hominis corpus factum novimus), non quidem ex illa pura et elementari terra, quae veterum fuit figmentum, neque ex aliqua *terrarum*, quas chymica recenset, ut puta ex calce; sed ex ordinaria ac vulgari terra, quae semper est ex pluribus heterogeneis et compositis substantiis commixtio. At quid de volatilibus haec die factis dicemus? «Producent aquae reptile... et volatile super terram sub firmamento caeli.» Ita *Vulgata*, vers. 20, cum Septuaginta. Et Onkelos: «Et volatile quod volat...» Illud quod dicitur in Hebraeo, uti alibi, subintelligi. Verum nullum de hoc indicium est in originali texto, nec in illis versionibus, ut puta in syra aut in samaritana. Nec apparet cur volatilia, illa quoque quae nullam cum aliqua relationem habent, cur denique *aves caeli* in aquis factae sint, et ex aquis exierint (pennis utique udis) *ut volarent super terram*. In *Vulgata* ipsa legitur cap. II, vers. 19: «Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animalibus terrae et universis volatilibus caeli.» Licet ultima verba referri possint ad illud *formatis*, et non ad aliud de humo, fatendum tamen est, hunc locum his, qui volatilia orta volunt ex aqua, parum favere. Favet his apocryphus lib. IV *Esdrae*, cap. VI, vers. 47: sed huiusmodi testimonium opinionis antiquitatem solummodo probat.

Augustinus non dubitabat Scripturam docere, ex aquis producta volatilia uti aequalia; id tamen ita explicat (1): «Quidquid aquarum sive labiliter undosum et fluidum est, sive vaporabiliter tenuatum atque suspensum, ut illud reptilibus animalium vivarum, hoc volatilibus apparatus distributum.» Idem sentiant Rupertus (2), et S. Thomas (3). Idem valet hoc ac si dicerent, volatilia non in mari aut in aqua proprie dicta, sed in humido aere formata fuisse.

Quae de plantis dicebam § 50, et hic de animalibus essent repetenda. Quoniam vero illa omnia, nonnullis tantum mutatis verbis transcribere piget, auctor lectori sum ut illa, si placet, iterum legat et ad rem praesentem applicet.

LXV. Ut melius opus huius diei intelligamus, aut saltem certa a dubiis seceramus, quaedam sunt accuratius animadvertenda. Et primo, quae ratione apud Hebraeos in classes animalia distribuere debet, debet nobis esse perspectum. Simplissima omnium partitio adeoque antiquissima in quatuor omnino classes animantes tribuebat, praetermissis inferioribus familiis, quae sunt locomotionis expertes: primo, in ambulantes, seu quadrupes בְּרֵמֶה; secundo, in volantes, seu alatos עוֹף; tertio, in reptentes seu reptiles רֶמֶשׂ; quarto, in pisces, seu natantes דָּג. Haec distributio a Mose

(1) De *Genes.* ad *Hebr.*, lib. III, cap. III.

(2) De *Oper. Trinit.* lib. I, cap. I.

(3) I part., *Quaest.* LXXI, ad 3.

indicatur versu 26 huius cap. et cap. IX, 2, non Lev. XI, 46, et Deut. IV, 17, 18. Hinc de Salomone, zoologorum vetustissimo, legitur, III *Reg.* IV, 33, quod *dissertuit de iumentis* (quadrupedibus), *et volucris, et reptilibus, et piscibus*. Revera homo ex locomotionis facultate quia bruta gaudet, ea primum a plantis discernit, multoque serius animadvertit, quasdam existere creaturas quae, quamvis locomotione careant, alio modo tamen spontaneo motu sensuque praeditae esse videntur. Sed primo statim obtuta advertit, quod, ut nulli verbis loquar, «alia animalia gradiendo, alia serpendo ad pastum accedunt, alia volando, alia nando (4).» Hinc simplex illa distributio.

Litophyta (quae apud recentiores constituntur eam classem quam *polyporum* vocant (5), nec formas nec locomotionem animalium ostendunt, nunquam a veteribus inter animalia collocata sunt; nec quoad illi de animalibus loquuntur, de istis censendi sunt loqui. Revera si animalis nomine intelligebant creaturam locomotionis facultate pollentem, organique ad eam exercendam aptis instructam, et forma plus minusve ad magis nota animalia accedentem, sane litophyta inter animalia ponenda non erant. Neque modo essent in animali regno collocanda, uti nec alia viventia quae continentur in ultima huius regni divisione quam *radiantium seu zoophytorum* vocant, si verum esset quod docet Lammarius, nullam in huiusmodi creaturis esse sensitivam facultatem, sed omnino eas *apathas* existere. Animalia non sunt, juxta S. Thomam, quae a locali motu et sensu, quibus animalium ab inanimato maxime distinguitur, et in quibus ipsa «vita esse occulta» (6). De his non loquitur Moses, neque zoophyta poni possunt inter *reptilia* aut *caelestia* aut inter *volatilia*. Idem S. Thomas ait, Mosen non loqui de mineralibus, quia haec a non habent manifestam distinctionem a terra (7). «Ita de zoophytis ipse nunc diceret, quia manifestam a plantis distinctionem non habent. Igitur si demonstraretur a geologis, quasdam species ex hac classe, seu potius provincia, ante hanc diem productas fuisse, nihil inde profecto contra sacram historiam deduci posset.

Nunquam de animalium in genere in hac narratione meminit Moses. Quare dicere possumus, formationem eorum animalium quae ad classes quinto et sexto die indicatas non referuntur, quae nimirum nec volatilia sunt, nec reptentia, nec natantia (*anima vivens atque motabilis*), nec pedibus gradientia (8), ipsum omnino silentio praeterisse.

(4) De *Natura Deorum*, II.

(5) Quae ultima est. «Infima animalia parum distant a plantis.» S. Thom. *Summa*, part. I, *Quaest.* CVIII, art. 6.

(6) I part., *Quaest.* LIX, art. 2, ad 4.

(7) *Loc. cit.*, ad 3.

(8) «De conchyliis mollibus sine testa et zoophytis nihil, aut fere, in Scripturis: nihil omnino in historia creationis.» Verba sunt, ni memoria me fallit, Sam. Buchan-

Præterea, ut audivimus § 33, a S. Thoma, «Moses ea tantum proposuit, quæ in manifesto apparent.» Igitur non absurde aliquis diceret, eum tacere de innumeris illis animalculis microscopicis, quæ fossilia reperiuntur, ut tacet de corporibus illis mineralibus, quorum non parvam partem ipsa constituunt. Idem dici potest fortasse de trilobitis, qui licet familiam unam, olim constituerint in classe crustaceorum, tamen certe non sunt inter ea, quæ in manifesto apparent. Nam eorum antiqua existentia non modo Hebræis ignota erat, sed etiam naturalis historia cultoribus veteribus atque recentibus, usque ad hæc novissima tempora, in quibus jam petrefacti e terrenis effossi sunt atque accurate inspecti; nec nisi post multam disquisitionem de iis factam compertum, ad crustacea eos pertinere, nec pedibus caruisse, quamvis ii fere nunquam reperiantur. Si casu aliquo nonnulla ex his petrefactis animalculis veterum oculis sese offererent, illa, ut puto, corpora esse inorganica, et naturæ, ut dicitur, ludentis opus, existimabant. Quare si quis probaret, hos trilobitos vel quædam microscopica animalcula ante emersionem terrarum adeoque ante quintam et etiam ante quartam periodum existisse, non esset hæc valida objectio contra Mosis historiam. Commentarium potius esset demonstrans, inter animalia hujus diei creaturas illas non comprehendendi, quæ revera nec reptilia sunt, saltem proprio sensu, nec pisces, nec cetæ, nec volatilia. Idem fortasse dici potest de quibusdam cæteris omnino aut fere locali motu carentibus, quæ inter antiquiora fossilia una cum illis crustaceis reperiuntur.

Pisces proprio nomine *dag* hic non memorantur, licet hæc voce sepe utantur Hebræi scriptores et ipse Moses, Gen. ix, 2, Eccl. vii, 18. Imo et in hoc ipso capite vers. 26, 28, ubi et pisces a Deo creatos evidentissime supponit. Sed hoc loco præferendam duxit vocem *sherets*, quæ interpretatur *reptile*, fortasse quia potestatem magis extensam habet; hæc vero vox, quæ a *copia* et *fecunda propagatione* derivata dicitur (1), aptior videtur aqualibus denotandis quam altera *remesh*, quæ a *calando* terram deducta est, et qua terrestria reptilia Moses indicat vers. 24, 25. Vox *sherets* hoc loco indicat pisces et reptilia aquatica seu amphibia, et probabiliter cætera aqualia, quæ non sunt minima molis et motu locali gaudent. Hinc classi *sherets* adnumerat Moses in Lev. et insecta alis prædita, veluti locustas, museas et papiliones, et minima quadrupedum, quæ parum e terra elevantur, cujusmodi sunt talpæ, mustelæ, mures (2), etc.,

ti. Etiam plantarum aqualium nulla est mentio in historia creationis.

(1) «Hebræi reptilibus adscribunt insecta omnia, et minima quadrupedum, puta mures, talpæ, mustelæ, herios, et si quæ sunt alia hujus generis.» Bochartus, Hierozic. part. I, lib. I, cap. iv, ix.

(2) Levit. xi, 20, 21, 23, 29, 42, 44 (Hebr.).

quamvis sint animalia vivipara atque mammalia (nam quadrupedes ovipari et modo inter reptilia adnumerantur ut rana, testudo, lacerta, etc.). Igitur ex his omnibus animalibus, ea quæ vel aqualia sunt vel amphibia, hoc loco putari possunt comprehendendi illa voce *sherets*. Inter hæc sunt et *thanninim*, cetæ grandia, quo nomine non modo classis cetaceorum (quæ pisces non sunt sensu zoologorum, at sunt vulgari sensu et antiquorum), sed et alia majora aqualia comprehenduntur, sive sint pisces proprie dicti, sive reptiles aquatici vel amphibia. Aliud nomen *hoph*, a simili verbo *hoph* (volavit), non tantum aves, sed quævis designat volatilia. hoc loco intelligenda videntur, non tantum aves, sed volantia quoque reptilia, et fortasse insecta volantia non minima molis. Septem vel octo species ex genere *pterodactylis* (erant hi reptilia volantia) antiquis in stratis fossiliferis jam sunt detectæ.

LXVI. In mari animale vitam incepisse, ex observatione deducitur § 18. Id Scriptura confirmare videtur; prius enim de aqualibus loquitur, et de animalibus in aqua productis: de cæteris postea. At quamquam inter aqualia præcesserint, Scriptura tacet. Zoophyta aliis animalibus præcessisse ex analogia probabile videtur: id tamen nondum observatio confirmavit, quamvis jam certum habeatur ea inter prima fuisse. Videtur antiquum mare habitasse per aliquod tempus solum zoophyta et quædam testaceorum species, ac trilobiti qui tunc, ut videtur, perfectissimam regni animalis familiam constituebant, et maxime præ cæteris aque incolis, locomotionis vi per id tempus pollebant (3). Postea adparuisse videntur quidam pisces, qui omnes fortasse ex illis erant, quos nunc *saurioides* appellant, ob similitudinem quam cum lacertis, et aliis hujuscemodi reptilibus præ se ferebant: postea ipsi marini reptiles, *sauriani* appellati, et quædam microscopica conchyliæ, quæ aquæ dulcis incola fuisse creduntur: post hos volatiliū prima indicia reperimus, reptilia nempe volantia, et insecta quædam (4), quæ due familie, volantium reptiliū dico et antiquiorum insectorum probabiliter prima volatilia fuere. Pertinent quoque ad hanc periodum nonnulli pisces, qui aquam dulcem videntur inhabitasse: pertinent et quidam *sauriani* non omnino aqualibus, sed probabiliter amphibii, testudinesque tum marine tum fluviales, etc. Circa finem vero hujus periodi minus rare sunt avium exuvie; atque omnium antiquissimæ eæ familie videntur, quæ aquas et ripas colunt. Fortasse et aliquod perrarum et parvum mammiferum ad hanc periodum revocandum est, sed probabiliter aqualile (§ 18): Nuper autem diximus, parvos quadrupedes ab Hebræis inter

(3) *Lords of the earth* eos fuisse ait James Dana in opere *Geology of New-York*, p. 10.

(4) Ex. gr. magne *libellule*.

reptilia collocari. Ad extremam hujus periodi partem credibile est pertinere prima *cetacea*: existimare quoque possumus voce *thanninim* etiam ingentes illos *saurianos* indicari, in quibus cetaceorum, reptiliū ac piscium conjunctæ notæ similitudinesque pervidentur.

Hæc dies, ut indicavi, ex geologicis doctrinis longissima periodus fuisse putanda est. Catastrophæ quandam telluris eam præcessisse, aliæque majorem subsecutam esse, omnino est verisimile. Utraque, et per vastas diffusa est terræ partes, potuit pluribus in locis celo tenebras offundere, ac super faciem totius telluris, aut fere totius, obscuritatem inducere (§ 18).

Ad hæc inter primam extremamque catastrophæ plures aliæ exitisse videntur, sed minori fortasse spatio contentæ. Quapropter facies telluris et maris pluries immutata fuit, terrena sepe elevata sunt, factæque ex æquore terræ; et contra, ea loca ubi fuerat solidissima tellus, aquæ occuparunt. Interim lutulentæ eruptiones e maris fundo profectæ aquas late turbabant, et non modo innumera individua, sed plures species fortasse, imo et integra viventium genera, destruebant: immensa congeries vegetabilium substantiarum in imo recondebatur mari, et in futuro usus nascitur generis humani reservabatur: tandem antiquæ illæ telluris perturbationes et aquarum nobis fontes parabant ac metalla, ipsæque carbonem sic disponebant ac collocabant, ut ea facile et reperiiri et erui possent. Atque inter hæc, exsequutio divini mandati vers. 20 procedebat, et aqualium ac volatiliū novæ species in dies prodibant; *scatebant aquæ* animalibus, et *volabat volatilis super faciem terræ* et maris. Potuerunt eæ telluris perturbationes quas indicavimus, parvas aliquas modificationes in viventium corpora inducere; verum successivis hujuscemodi ac naturalibus immutationibus nullo pacto explicari abruptæ illæ subitæque ac magnæ diversitates, quæ in multorum animalium sibi succedentium organisatione pervidemus; sed novarum omnino specierum creationem admittere cogimur. Secus indicia aliqua harum transformationum, transitiones nempe inter priores ejusdem animalis ac secundas formas, in terrestribus stratis reperirentur.

LXVII. Animale regnum vegetali antiquius nonnulli putarunt. Alii dicunt naturæ testimonio non definiti, utrum alteri præcesserit, an vegetale tegnum, an vero animal. Quod ad ultimum hoc obiectum pertinet, sane nihil ex eo contra explanationem nostram, mulloque minus contra Scripturæ veritatem consequitur. Nam satis est quod natura contrarium non demonstret; nec illud exigere debemus, ut omnia quæcumque Moses annuit, scientia physicorum demonstret; eaque præsertim scientia, quæ vix adolescens dici potest, cujusmodi sane est geologia positiva. Contrarium certe ipsa non demonstravit. Qui vero

anteriora putarunt animalia, terrena quædam pro se citabant antiquiora terrena carbonico, in quibus tamen animalium reliquiæ nonnullæ inveniuntur. Verum in aliquibus ex illis terrenis etiam vegetabiles exuvia reperiuntur; et in cæteris autem, cum primis illis, præsertim quoad animalia reliquia, sint valde similia, probabile summopere est fore ut, diligentiori adhibito studio, vegetantium quoque reliquiæ detegantur. Præterea istiusmodi terrenis semper recentius esse terrenum carbonicum, minime certum est: imo contrarium aliquando est a madverum (1). Si vero physicas rationes attendimus, magna illa acidi carbonici copia quæ, ut magnopere verisimile est, in prima vegetationis periodo aeri sese late permiscebat, magno animalium vite fuisse impedimento, saltem illorum quæ liberum aerem respirant, cujusmodi sunt non modo aves et mammalia, sed etiam reptilia, cetacea, nec non libellule et similia insecta. Ex analogia quoque vegetale regnum antiquius habendum videtur, utpote quod regio alteri animantium inservit, et simplicius est. Porro quo antiquiora sunt fossilifera terrena, eo simpliciores formas nobis naturæ organicæ exhibent. Nonne igitur contrarium analogiam esset, si regio animalium vegetale posterius esset, quod simpliciores adeo formas haberet? Saltim evidens est, quæ animalia directe vel indirecte alimenta a vegetantibus accipiunt, ea non ante edita in lucem fuisse, quam vegetalia, quæ ipsis erant in escam destinata, existerent, satisque crevisset ac fuisset multiplicata. Si ex iis quæ observamus ratiocinium institutum, sane immensa illa copia exsuviarum vegetabilium, quibus abundant antiquiora strata fossilifera et divitias agent opulentiorum gentium, si cum relativa animalium fossilium paucitate comparetur, nos pens cogit ut concludamus, plantas jam per longum temporis intervallum existisse, et valde super terram fuisse multiplicatas, quando animalia in lucem edita sunt et multiplicari ceperunt; præsertim si meminimus amplissimum quidem aqualibus animalibus in mari spatium eo tempore fuisse, sed non valde extensum terrestribus plantis, quarum locus in parvarum insularum superficie coarctabatur. Maxime vero advertendum puto, primo, strata illa, quæ nobis obijciuntur, in mari formata fuisse, ex quo marinos illa fetus facilius ostendunt, terrenos vero rariores contingant necesse est, præsertim iis in locis, quæ longe tunc ab insulis disita, marina sedimenta receperunt; secundo, magnam vegetabilium substantiarum copiam non nisi fortuito sub aquis sepeliri, et præterea plerasque ex his substantiis, nisi cito terris obruantur, facile in aquis corrumpi.

(1) Unum ex hisce terrenis est illud quod Aneli vocant *mountain limestone*. Al. Veaver in Hibernia vult hoc *mountain limestone* superius terreo quod tanquam carbonicum habetur.

LXVIII. Illi vero qui asserunt, « vegetabilem naturam et animale unum tempore adparuisse, » nec nobis contradicunt neque Scripturae, si intelligunt, quando imperfectiora vegetabilia adparebant, tunc editas fuisse et infimas regni animalis creaturas, scilicet zoophyta (§ 63). Nec forte Mosi adversaretur, qui crederet paucas quasdam easque deperditas testaturum species, familiarumque et ipsam deperditam *Tribolitonum*, antiquitate plantis non esse minores. Non enim historiam singularum specierum aut generum singillatim, sed supremas viventium classes, generali quadam ratione indicat Moses, et « ea tantum proponit, quae in manifesto adparent. » Tertia die fecit Deus regnum vegetantium; quinta classem *reptilium* aquatiliam, quae pisces comprehendit, et volatiliam: nantia nimirum atque volantia; sexta demum die repentina et gradientia super terram. De quibusdam exceptionibus, si velis huius locus, non est ille sollicitus, nec, ut esset, necessitate ulla urgebatur. Adeoque si ante quintam aut ante quartam diem paucae quaedam (quae a longo tempore vivere desierunt) species imperfectiorum animalium orti sunt, nulla tamen eas specie ex provincia princeps, nempe ex quatuor vertebratorum classibus, comitante; esset ne minus verum, eas classes, de quibus Moses sermonem habet, die quinta et sexta fuisse creatas? Eritne falsum effatum Marcelli de Serres: « Ex factis physicis, aequae ac ex historia Geneseos adparet, vitam super terram cepisse a viventium simplicissimis, et plantas non modo primitus abundasse magis quam animalia, verum illas plantarum species quae vivebant in arida, longe ante maximam partem animalium, quae ibi vivunt, adparuisse (1)? » Mentiturne Moses nec vera dicit, quum tribuit aut formationem regni vegetalis tertiae diei, aut aquatiliam et volatiliam quinta, si quaedam species et genera plantarum nonnisi tribus diebus posterioribus in lucem edita sunt § 50, aut quaedam ex aquatilibus et volatilibus nonnisi sexta die? Quod in magis tolerandum videtur; quia si Augustini doctrinam de creatione *causali, potentiali et inevitabili* (2) ex parte amplectimur, sero potius, si inter illius doctrinam et communem media quadam via incedimus, iure dicere possumus, Deum quum *visibiliter* nantium et volatiliam classes crearet, earumque primogenita acta produceret, creasse simul *invisibiliter, seminaliter et secundum potentiam* genera et species earum classium quae in sequenti periodo existere debebant. De verbis Dei ad protoparentes vers. 28, 29: *Crescite...* ait Augustinus (3): « Ipse sermo ejus ante omnem aeris sonum, ante omnem carnis et nubis vocem, in illa summa

(1) Op. cit., p. 161.

(2) Augustinum haec docere non modo de stirpibus, sed et de bestiis et de ipso homine, certum est. Sufficit legere cap. v. lib. V, et cap. iv, v, vi, lib. VI de *Genes. ad lit.*

(3) *Ibid.* cap. vii.

ejus sapientia, per quam facta sunt, non quasi humanis auribus instrebat, sed rebus factis rerum faciendarum causas inserbat, et omnipotentia potentia futura faciebat, hominemque suo tempore formandum in temporum tanquam semine vel tanquam radice condebat, quando condebat omne unde inciperent saecula *Lo 2°* condita, qui est ante saecula. » Haec neque defendere ac deo neque reprehendere; sed certe minus ille reprehendus videretur, qui verba Dei ad animalia vers. 22: *Crescite, etc.*, putaret quidem esse legem inditam illis brutorum classibus, quae visibiliter condebantur, verum, quemadmodum ea lex indicta est non modo individuis primis jam existentibus, sed et iis quae erant suo tempore superventura, et unicuique speciei cujus singula illa individuum quasi personam officiumque sustinebant: ita indictam quoque esse integris classibus, ad quas prima animalia acta condita pertinebant, per quae classes universae Creatoris oculis exhibebantur: species vero *suo tempore formandas* tunc, tanquam in semine vel in radice, conditas esse.

Revera, si Deus, dum regnum vegetantium ad existentiam vocabat die tertia, et plures classes regni animalis die quinta, quarundam familiarum vel generum vel specierum formationem voluit in aliud tempus dilatare, tenebaturne Moses has omnes exceptiones ac dilationes referre? Hoc fuisse paleontologiae tractationem quaedam conscribere. Ille autem non fuerat a Deo missus, ut nostrae curiositati faceret satis, sed ut Israelitas a captivitate Aegypti liberaret, eosque Dei legem et cultum edoceret.

LXIX. Neque nobis, ni fallor, negotium facere debet, quod legamus vers. 21, creasse Deum omne animal vivens ac repens, et omne volatile. Vox hebraea *כל* redditur quidem *omnis, universus*; verum adnotarunt interpretes, aliquando *multos* tantummodo significare. E. g. cap. xlii *Gen.* vers. 54, 56, et cap. xliii, vers. 1, legimus, « in universo (col) orbe famem prevaluisse, et crescere famem in omni (col) terra, » quod certe de toto orbe tunc cognito non est intelligendum; nam in Aegypto frumenti caritas non erat, ingens imo vilis. *Exod. ix.* 3, praedicitur: « Erit manus Domini in pecudibus tuis quae in agro, super equos, et asinos, et camelos, et boves, et oves. » Et vers. 6 legimus: « Et mortuum est *mne* (col) pecus Aegypti, » seu, ut ait Vulgata, *omnia animalia Aegyptiorum*. Et tunc postea praedicitur, vers. 9: « Erunt in hominibus et jumentis ulcera et vesicae turgentibus in universa terra Aegypti, » quod impletum esse narratur vers. 10. Et postea, vers. 19 et seqq., ait Moses Pharaoni: « Congrega jumenta tua, et omnia quae habes in agro: homines enim et jumenta, et universa quae inventa fuerint foras nec congregata de agris, occideritque super ea grando, morientur. Qui timuit verbum Domini de servis Pharaonis, fecit confugero

servos suos et jumenta in domos... et percussit grando in omni terra Aegypti ab homine usque ad jumentum. » Legitur *Gen. xxiv.* 10 (hebr.), servum Abrahami portasse secum omnia bona domini sui, quod est, ut bene reddit Vulgata, *de omnibus bonis ejus*.

Si omnino omne *סרר* factum est die quinta, ergo exstiterunt etiam talpae, mures, surices, mustela, hericuli, et alia hujusmodi; nam et haec animalia inter *sherets* a Mosi *Lo. xi* enumerantur, atque etiam die sexta iterum ea facta dicenda essent; haec enim die (vers. 23) fecit Deus tum *דור* seu feras, tum *בהמה*, quae voce significari potest quicumque terrestris quadrupes viviparus, tum demum *רמש* quod (a calcando terram) interpretatur *reptile terrestre*. Sed vox ista extenditur ad quodcumque animal terrestre, quod quadrupes aliquante molis vel avis non sit. Ergo ut haec evitetur absurditas, quod aliquid bis creatum dicimus, non latissima qua patet significatione verba Mosi interpretentur necesse est. Videtur igitur non constare ex Mose, utrum eorum animalium formato quinta diei, an vero sexte sit referenda; adeoque sive veniant geologi ea existisse quinta periodo, vel non ante sextam; sive probare tandem possint, quaedam ex illis adparuisse periodo quinta, quaedam vero sexta, nunquam erunt haec contra Genesim. Dum legimus, hominem dominaturum « omni reptili quod movetur in terra, vers. 26, universis animalibus quae moventur super terram, vers. 28, Deum dedisse nobis omnem herbam afferentem semen super terram, et universa ligna quae habent sementem, ut sint nobis in escam, vers. 29, et cunctis animalibus terrae, omnique volucris, » vers. 30, non puto nos ad hoc teneri, ut semper voces *omnem, universos, cuncta*, amplissima significatione accipiamus.

LXX. S. Thomas (1) docet, quod « animalia quae generantur ex corruptione animalium, tunc (die quinta et sexta) non poterunt produci, nisi potentialiter tantum. » Et sequenti *Quest. (2)* addit: « Species novae, si quae apparent, praexistenter (in operibus sex dierum) in quibusdam activis virtutibus, sicut et animalia ex putrefactione generata, producantur ex virtutibus stellarum et elementorum, quam a principio acceperunt, etiamsi novae species talium animalium producantur... quaedam vero praecesserunt secundum similitudinem, sicut animae quae nunc creantur. » Neque haec doctrinae ipsi peculiares, sed communes erant peripateticis scholis, quae per plura floruit saecula. Ita Petrus Lombardus (3): *Postest dies*, quod ea quae de corporibus « animalium maxime mortuorum nascuntur, cum animalibus creati non fuerint, nisi potentialiter et materia-

liter. » Etiam S. Bonaventura (4) dicit, illa fuisse « producta in suis principis et rationibus seminalibus. » Et Cornelius a Lapide (5): « Minuta animalia quae ex sudore, exhalatione, aut putrefactione nascuntur, uti pulices, mures, alique vermiculi, non fuerunt hoc sexto die creata formaliter, sed potentialiter, et quasi seminali ratione; quia scilicet illa animalia hoc die creata sunt, ex quorum certa affectione haec naturaliter erant exortura... Certe pulices et similes vermes qui in hominibus sunt, tunc creati, contrarium esse felicissimo innocentie statui. » Nemo negat, obsoletam esse hujusmodi doctrinam, quae tam multa animalia, et quaedam etiam superioris classis, ut sunt mures, ex putrefactione oriri defendit; tamen haec attuli, ut ostenderem, non absurdum visum esse piis viris ac doctis, quod quaedam animalia extra hos dies primum edita fuisse dicantur. Et sane, si quaedam infima animalia, ut puta quaedam intestinalia, ex aliqua modificatione materiae animalis, secundum leges Dei, nascuntur; illis profecto haec est doctrina applicanda. Item, si ovula sunt quae non evolvantur et producant animal septimum movens, nisi in alterius animalis corpore, et in circumstantiis peculiaribus morbidiisque, et forsam in animalibus a statu servitutis et domesticitatis modificatis (6), aut in eis substantiis, quae et plantis extrahuntur, et aliquando arte humana elaborantur; haec animalcula poterunt illis *diebus* fieri quasi *seminali ratione*, id est solummodo in statu seminis sive ovuli.

Quoad intestinalia seu *entozoa*, animadvertit. In plerisque sunt organa reproductionis: desunt in his quae appellantur *vermes vesiculosi*. Clarus professor Lovaniensis Van Beneden pluribus et accuratissimis observationibus demonstravit hujusmodi vermes non esse animalia in statu perfecto, sed statum primum entozoi, quod nondum pervenit ad ultimum perfectumque statum, ad quem saepe pervenire nequit, nisi in corpore animalis alterius speciei; quae translocatio tunc fit, quum animal quod parasitum hunc veluti hospitio receperat, ab alio voratur, puta piscis ab ave aquatili sive a pisce majori: tunc parasitus, si vivus manet, nova organa acquirit, perfectumque statum, in quo tantummodo prolem procreandi capax est. Experimenta clari Knochmeister haec confirmant. Igitur vermes illi non magis ex *spontanea* generatione oriuntur, quam bruchis seu larva, quae oritur ex ovo papilionis.

Fere supervacaneum est addimere, etiam quinta die (uti et in sexta) quaedam *comixtionem* praecessisse, materiae scilicet corporibus animalium

(4) In *I Sent.*, dist. XV, *Quaest. III.*

(5) In cap. i *Genes.* vers. 24.

(6) Affirma Blumenbach, in carne suis domestici reptili certum quendam vermem intestinale, qui nunquam in agro reperitur. Vocatur *Hylalis sinua*. Malpighius animalium hujus speciei naturam demonstravit.

(1) I part., *Quaest. LXXII*, ad 5.

(2) I part., *Quaest. LXXIII*, art. 1, ad 8.

(3) Lib. II *Sent.*, dist. XV.

efformandis præordinate cum alia inanimit materia, cui successit *divisio, aperitio et partus primogeni Jorum*, dum aquae et terrae aperiebantur, et primogenita variarum specierum regni animalis in lucem edebant. Hanc periodum probabilis est magna catastrophe, terras aliquas e mari elevante et caelum oblatante, crepisse, similique et vero majori terrarum marisque commotione fuisse

terminatam, quae plurima viventia extinxit, terrae faciem mutavit, et pariter caelum potuit per aliquod tempus obtinere.

Nunc ad maximum terrae partum inspicendum accedamus, quo terram ipsam Creatoris imperantis vocem, non modo perfectiorum brutorum exortu, sed et primogeniti humanae familiae praesentia nobilitavit.

DE OPERE SEXTAE DIEI ET DE SEPTIMA DIE.

(A vers. 21 — ad fin. cap.)

LXXI. Duo sunt opera sexti diei. Primum est formatio quadrupedum seu brutorum magis perfectorum, et reptilium terrestrium: alterum vero a longe præstantius, hominis creatio. Ac de primo quidem pauca supersunt quae afferamus, post ea quae disputavimus §§ 50, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 70.

Dixit Deus: Producat terra animam viventem in genere suo, jumenta (behema jumentum, animal domesticum) et reptilia (remes reptile) et bestias (chajja feram) terrae secundum species suas. Factumque est ita. Vox behema nonnunquam generatim pro terrestri quadrupede usurpatur, aliquando pro quadrupede terrestri non minime molis; verum quum opponitur nomini chajja, uti hic fit, interpretari solet jumentum, quo nomine animal domesticum intelligimus: chajja vero interpretatur fera seu animal sylvestre. Nonnulli malunt primum nomen reddere animal herbivorum seu phytophagum, et secundum, carnivorum. Et sane, ante hominis creationem nulla erant animalia domestica; praeterea distinctio haec inter domesticum et sylvestre animal, magna ex parte, accidentalis est. Nam etiam nunc species omnino eadem, e. g. sus, ad utramque classem pertinet. Et species africanae generis equi essent, credo, domesticae et utiles, uti sunt equus caballus et equus asiaticus, si homines operam ad hoc dedissent ut illas quoque in servitutem redigerent. Contra fidissimus hominis socius, canis, in ferarum ordine computatur; et sibi relictus, saltem post quasdam generationes, ad ferarum redit naturam, atque se lupo congenerem, uti est, ostendit. S. Thomas (1) putat hic a per bestias intelligi animalia saeva, ut ursi et leones, non vero initia, ut a cervi et capreae. Addit, a per reptilia aera animalia, quae vel non habent pedes, quibus eleventur a terra, ut serpentes, vel habent breves, quibus parum elevantur, ut lacertae et formicae. » Revera, ut dixi, remes apud Hebraeos denotare videtur quodvis animal, quod neque quadrupes aliquante molis, neque avis, neque piscis sit. Hic excluduntur illa, quae quinta die facta fuere.

(1) I part., Quæst. LXXII, ad 2.

Prima pars hujus periodi, in qua bruta animalia tantummodo facta dicuntur, satis longo tempore comprehensa fuisse videtur. Utrumque regnum, vegetale inquam atque animale, ad eum, quem nunc obtinet statum, eo tempore accessit, ac porro pervenit. Ut de quadrupedibus viviparis tantum dicam, quaedam prius (§ 48) genera edita fuisse videntur, quae modo non amplius in terris adparent; postea genera alia viventibus modo generibus quam maxime similia, aut eadem cum illis, sed quorum species a speciebus, quae hoc tempore vivunt, aliquid differunt; tandem ad presentem statum conditionemque ista classis pervenit. Scribit Marcellus de Serres (2), legem successionis viventium, quorum adparitio est in ratione inversa complicationis, qua eorum pollet organisatio, quam maxime in mammalibus adparere. Ordines autem duo, ferae nempe et quadrumanes, sero in lucem editi videntur, nam (quod in vulgari sex dierum intelligentia non explicatur) et raro ii reperiuntur, ac tantummodo in superioribus terrenis. Horum autem quadrumanum corpus ad structuram humani corporis quam maxime accedit. Ac in divino (vers. 24) imperio ferae ultime memorantur. Et re quidem vera, hoc videbatur ad divinam Providentiam pertinere, ut ferae, quae aliorum animalium caede vivunt, nonnisi sero advenirent, nec antequam illa satis crevisset et sese super terram multiplicasset; praesertim si primis animalis vitae temporibus, lotum habitabile solum insulis non valde latis confinebatur, ubi animalia indolis adeo diversae diu simul degere non poterant, quia imbelles species cito destruerentur (3).

(2) Cosmogon. de Moïse, p. 164, 169.

(3) « Et Genesis, et observatio fossilium, ait laudatus De Serres, aequo docent, terram hanc inane olim et vacuum, successive incoluisse plures viventium generationes, et eo magis animale regnum presenti statum distasse, ut strata quae illius tegunt exsivias, antiquiora sunt, et e converso. Haec est veluti ultima conclusio nostrae recentis et tamen satis mature scientiae geologicae; et (mirandum!) facta, quae nos hodierna docet sententia, aliquo modo consignata inveniuntur in librorum primo et antiquissimo. Qui consensus et libri veracitati et observationum fidelitati testimonium reddit. »

LXXII. Plures Scripturae interpretes putarunt omnia animalia a principio herbivora fuisse, et ex hominis inobedientia factum esse, ut alia aliis nunc sint in cibum. Non pauci tamen contra sentiebant, ut A. Lapide et praesertim S. Thomas (1), qui assertum hoc dicit esse « omnino irrationabile. » Neminem puto nunc de illa sibi opinione placere, qui naturae studiis sit vel leviter imbutus. Carnivora a Creatore ad praedam esse formata atque ad animale cibum, constat ex dentium, digitorum articularum et totius corporis structura: quapropter si herbivorum animal in carnivorum vertetur, tota ejus mutaretur forma, veraque metamorphosis fieret. Leo certe aut feles, si dentes et ungulas necnon instinctum et mores omnino mutaret, sique praesertim collum quoque ipsorum et crura longiora fierent, alia omnino essent animalia. Praeterea certis constat observationibus, fuisse etiam in praecedenti periodo tum reptilia aquatilia, tum volatilia, quae venatione et caede aliorum animantium, etiam e proprio genere, vitam alerent. Nil ergo vetat quominus etiam terrestria carnivora ante hominis ortum et peccatum fuerint. Illi doctrinae duae res, ut puto, occasione præbuerunt. Primo brevitatis, uti ea supponebatur, illorum dierum; et sane si concluduntur hi dies spatio 24 horarum, oportebat omnino, Deum quamplurima multarum specierum individua creare, non ut crescerent ac multiplicarentur, sed tantum ut rabidam famem leonum, tigridum, pantherarum, luporum, canum aliarumque hujusmodi ferarum statim a primis illis temporibus exsaturarent: quod certe verisimile non est. Nos potius ex natura ferarum, quae ferae semper fuerunt, quasque aliquam formae mutationem passas esse nemo unus testatur, non imbecillum argumentum contra illorum dierum breviteratem instituire possumus. Alterum ac praecipuum illius opinionis fundamentum sunt verba Dei ad protoparentes vers. 29, 30: « Ecce dedi (seu do) vobis omnem herbam... et universa ligna... ut sint vobis in escam: et cunctis animalibus terre, omnique volucri (volatili) caeli et universis quae moventur (vel reptant) in terra, et in quibus est anima vivens, ut habeant ad vescendum. » Verum hujusmodi voces cunctis, omni, universis, non semper pressiori sensu accipiendas esse paulo ante (§ 69) monuimus: hic evidens est strictissimo sensu accipi non posse, nisi vero quis dicat, omnes omnino herbas arboresque omnes omnibus animalibus cibum esse opportuum. Sed possunt haec omnia sic commode explicari, ut dicamus, plantarum universitatem, regnum vegetabile, magnis hisce classibus quadrupedum, volitantium et reptilium a Deo in escam tribui. Optime S. Thomas (2): « Non enim per peccatum hominis natura animalium est mu-

(1) I part., Quæst. CXVI, art. 4, ad 2.
(2) Ubi supra.

tata, ut quibusnunc naturale est comedere aliorum animalium carnes, tunc vixissent de herbis, sicut leones et falcones. Nec glossa Bedae dicit, Gen. 1, quod ligna et herba dante sint omnibus animalibus et molis in cibum, sed quibusdam. » Praeterea, ut mittam carnivora aliquando de herbis vesci, ut videmus in canibus, vegetabilia toti regni animalis escam præbent vel immediate vel mediate: fera enim nutriuntur animalibus, quae vegetabilibus aluntur.

LXXIII. Vita animali jam fervet terrarum orbis: nulla est regio suis animantibus orba:

Cesserunt nitidis habitanda piscibus undae;
Terra feras cepit, volucres agitabilis aer.
Sanctus his animal, mentisque cupacius alba.
Deerat adhuc, et quod dominari in caetera posset:
Natus homo est (3).

« Ut convitatores non prius ad cenam vocant, quam ad epulum necessaria preparaverint, et qui gymniceos ludos et theatrales exhibent, antequam spectatores in theatra vel stadia congregent, certatorum et earum rerum quae ad oculorum vel aurium oblectamentum attinent, copiam parant: ita totius mundi princeps, tanquam certaminis aut convivi dator, hominem ad epulas et spectaculum vocaturus, quidquid ad utrumque pertinebat, apparavit: ut in mundum ingressus ille, statim inveniret et convivium et theatrum sacratissimum. » Ita Philo Judaeus in libro De mundi Opificio: cui similia habet Gregorius Nyssenus. Non minus eleganter Chrysostomus et Fulgentius ab Imperatore similitudinem ducent, quem in urbem ingressurum palatini et domestici protectores anteire solent, qui palatium preparant: quemadmodum prodeuntem solem radii, ut ait Synesius (4).

Hominem non antea factum, quasi terra et maria viventibus animantibus et stirpibus scatere, optime natura distributione ac successione fossilium confirmat; atque geologi nostri aevi omnes, quidquid de religione sentiant, Mosis hac in re facile adsentiant. Nullas enim in antiquis stratis fossiliferis, inter tot utriusque regni naturalis exsivias, hominis aut humanarum artium reliquias inveniunt. Quare quod in vulgari dierum genesisaeorum expositione obiecto est contra Mosis historiam, aequo non facile solvenda, est e contrario in sententia nostra valida ejusdem confirmatio.

Cum Theologi peculiari tractatione de homine agant, licebit nobis praecipuum hoc Dei opus, quod ad Dei ipsius imaginem factum dicitur, festinante nonnulli calamo pertractare. Fuit etiam ab Ethnicis hoc animadversum, uti a Platone (5) et ab Eurypo Pythagorico in lib. De Fortuna: ho-

(3) Ovid., Metamorph. I, vers. 75 seqq.
(4) Vid. Petavinum, De Opif. lib. II, cap. 4.
(5) Republic. VI.

minem nempe Dei quamdam similitudinem præ se ferre: « Exemplumque Dei quisque est in imagine parva, » ait Manilius (1), Ovidius (2) effictum hominem canit « in effigiem moderantum cuncta Deorum. » Sed in ipso humano corpore hæc Deorum effigiem videtur ille reperisse. Sequitur enim:

Præquam cum spectant animalia cætera terram,
Os homini sublimè deisti, cœlumque hæret
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.
Sic, modo que fuerat rudis et sine imagine tellus,
Induit ignotis hominum conversa figuras.

Hinc repererunt alii nulli. Seneca (3): « Nec erexit tantummodo hominem; sed etiam, ad contemplationem factum, ut ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, et vultum suum circumferre cum toto, sublimè fecit illi caput. » Silianus, XV, 84:

Nonne vides, hominum ut cælos ad sidera vultus
Susulserit Deus, ac sublimia hæxerit ora?

Aristoteles scribit (4): « Rectum est solum hoc animal ex omnibus, eo quod natura ejus et substantia divina sit. Porro opus ejus, quod est divinum, intelligere est ac sapere. Hoc autem non est facile, si vasta corporis moles desuper incumberet. Nam gravitas tardiorems nempe reddit sensumque communem. »

Gregorius Nyssenus (5) rectam hominis figuram et ad cælum tendentem imperii ac potestatis, et regie ejusdem dignitatis argumentum esse scribit. Cum e contrario animantia cætera prona et in terram spectantia, servitutem et submissionem suam eo corporis habitu testentur.

« Corpus hominis, ait Augustinus (6), quia solum inter animalium terrenorum corpora non pronum in alvum prostratum est, cum sit visibile et ad intendendum cælum erectum, quod est principium visibilibus, quoniam non sua sed animæ presentia vivere cognoscatur: tamen non modo quia est et in quantum est, utique bonum est; sed etiam quia tale est, ut ad contemplandum cælum sit aptius, magis in hoc ad imaginem et similitudinem Dei, quam cætera corpora animalium, factum jure videri potest. » Tametsi hic concedat Augustinus, corpus hominis animatum aliquo modo ad Dei similitudinem factum, tamen materiam similitudinem corporis nostri cum Deo alibi rejicit (7) ut *ridiculum, imo triptimum* figmentum, docetque imaginem Dei, ad quam factus homo dicitur, non in exteriori homine, sed in interiori proprie consistere. Recta tamen sta-

(1) Astronom. lib. VI.
(2) Metamorphos. I, vers. 88.
(3) De Orto sapient., cap. xxxii.
(4) De Partu animal. lib. IV, cap. x.
(5) De hom. Opific. cap. viii.
(6) In lib. LXXXIII Questionum, Quæst. LI.
(7) De Genes. contra Manich., cap. xvii.

tura et vultus in cælum erectus indicat, animum corporis rectorem, cælesti salutis origine, Deique similem, æternitatis et divinitatis capacem, superna spectare ac potro affectare debere. *Uenim, si tanti vitrum, quanti margarita?* Si tale est corpus, qualem decet esse animam? Ita Augustinus (8) et Bernardus (9).

LXXIV. *Faciamus hominem... et infra: Faciamus ei adiutorium simile sibi.* « Tumultuarie quodammodo, ait Gregorius Nyssenus (10), creatura reliqua divina virtute productur, solo imperio subsistens. Hominis vero structuram consilium antecedit: et ab artifice ipso quamdam sermonis pictura quod futurum erat adumbratur. » Idem et Chrysostomus animadvertit (11), et alii passim. Theologi catholici sanctissima Trinitatis mysterium hic tenent indicari. Non angelos illis verbis, quasi æquales alloquitur Deus, ac si eis humani corporis ædificationem committeret (12), rationalis animæ creationem sibi reservans. Hoc quod platonice Philo alicuius Judæi crederent, a SS. Patribus et nominatim a SS. Basilio, Chrysostomo, Cyrillo (13), Augustino (14) et Thoma (15) omnino reprobat. Non enim dicitur *ad imaginem nostram*, si creaturas alloqueretur. Dupert itaque Patres, Chrysostomus, Basilius, Rupertus et alii, quod « hoc dicitur ad signandam pluralitatem divinarum Personarum, quarum imago expressus invenitur in homine » (verba sunt Aquinatis); et quod Deus Pater Filium suum, ac Spiritum Sanctum alloquitur. Imo Concilium Sirmense (apud Hilariam Pictaviensem lib. De Synodo) his omnibus qui aliter hunc locum explicant, anathema dixit. Irenæus (16) ait: « Per manus ejus plasmatus est: hoc est, per Filium et Spiritum Sanctum quibus et dixit: *Faciamus hominem* (17). »

Et creavit Deus hominem ad imaginem suam, vers. 27. Vox נִצְּרָה (et creavit) et imago Dei indicant

(8) VI De Genes. ad tit., cap. xii.

(9) Serm. 34 in Cant.

(10) Lib. De hom. Opific. cap. iii.

(11) Homil. 16 in Genes.

(12) « Placet illa Theodori (Mopsuestani) et aliorum interpretum, si ad hunc modum intelligatur, Deum, hoc est sanctissimam Trinitatem, cum primum res omnes vel earum materiam condidit, nullo usum esse sermone, quod nondum existerent Angeli. His vero sublimè productis, inter se locutas esse Personas divinas, hoc est sermonem aliquem, cujusmodi ab Angelis percipi potest, extrinsecus iudicasse (non voce sensibilis, que cum sonitu ac strepitu ad aures accideret), et Angelorum insinuas mentibus. Sic enim Dei ad illos sermonem exp. et Gregorius Papa; nec abhorret ab illo sensu et interpretatione S. Augustinus, II De Genes. ad tit., cap. viii. » Pelavius, lib. De Angelis, cap. xv, § 8.

(13) Contra Julian., lib. I.

(14) De Civit. Dei, lib. XVI, vi.

(15) Quæst. XCI, art. 4, ad 2.

(16) In Prefat. lib. IV.

(17) Eccl. xii, 1, legitur in Hebr.: *Memento creatorum morum*, quod etiam indicat pluralitatem personarum et unitate essentiali.

satis, hic non de solo corpore, sed et de anima rationali agi ex non-existenti creat. De voc. נִצְּרָה vid. § 23 et 24. Porro in sequenti cap. ii, 7, clarius hominis formatio duplex exprimitur. « Formavit Dominus Deus hominem de limo terræ (1), et inspiravit in faciem ejus spiraculum vite, et factus est homo (2) animam viventem (3). » Quo in loco *spiraculum* significat animam (3) (que explicite cap. i non nominatur); quam rationalem et intelligentem animam interpretantur Hebræi. Verum probabile est, voce illa universe animam, animale corpus informantem, designari, que utique in homine rationalis est (4). Duas adeo diversas naturas, animum rationalem et *puterem* (ut legit Hebræus) seu *limam terræ*, Deus miro prorsus modo in unam personam consociavit et conglutinavit.

In hunc locum intendebat Ecclesiastes scribens, cap. ult. vers. 7: « Revertatur pulvis in terram, unde erat (ecce hominem factum ex pulvere terræ); et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum (en tibi *spiraculum* a Deo inspiratum). » *Pulverem* legit Hebr. Sed is cum humiditate mixtus, nempe lutum, debet intelligi: nam verbum יָרָא proprie ad figuram pertinet, idemque est ac *plasmavit*. Sop. vii, 1, Adam vocatur *protoplastos et terrigena*; et I Cor. xv, 47, *de terra terrenus* primus homo appellatur (5).

Quemadmodum bestiarum terræ, ita et hominis corpus ex præexistente terra Deum fecisse, tradit Moses, cap. i, 24, ii, 7, 19, et ita nostræ humilitatis nos admonet: verum sublimitas illa verborum quibus narratur formatio imaginis Dei, nostræ naturæ excellentiam satis demonstrat. « Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me lutum in cretulo, » dicebat Deo Job (6). « Memento, quæso, quod sicut lutum feceris me. » Neque in hoc ei Eliu contradicit: ait enim: « Et me sicut et te fecit Deus, et de eodem luto ego quoque formatus sum. » Porro de manibus Dei sæpe mentio est apud veteres, dum de hominis formatione loquuntur. Irenæus audivimus, audiamus Tertullianum (7): « Quis denique dignus incolere Dei opera, quam ipsius imago et similitudo? Eam

(1) Septuaginta vertunt, *puterem accipiens a terra*.

(2) Factus est primus homo Adam in animam viventem. » S. Paulus, I Cor. xv, 45.

(3) Non Spiritum Sanctum, ut putavit Philastrius (De hæres. hæres. 99), cujus opinionem refutat Augustinus, De Civit. Dei XIII, cap. xv. Et Leontius, Comment. in loc. 1, credit gratiam fuisse hoc spiraculum.

(4) Seleuciani dicebant creatores animarum esse angelos, ut refert Augustinus, De hæres. cap. lxx.

(5) In terra ex qua Adæ corpus factum est, esse poterant humani corporis elementa, que in aqua et in aere non sunt. Si terra illa erat rubra, ut Hebræi dicunt (Joseph. Antiq. lib. I, cap. 1; Hieronymus, Quæst. hebr.), colorem hunc accipiebat ex oxydo ferri quod in sanguine reperitur, eique colorem dat.

(6) Job. x, 8, 9. Vid. et cap. xxxiii, 6.

(7) Contra Marcion., cap. iv.

quoque bonitas, et quidem præstantior opera est, non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam verbo blandiente præmisso: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Bonitas fluxit hominem de limo. » Prosper in Carm. de Prov.: « Cumque omnia verbo — Conderet, hunc manibus, quo plus genitoris haberet, dignatur formare suis. » Et Prudentius (8):

Tantus amor terræ, tanta est dilectio nostri
Dignatur præcipuus hunc comprehendere mollem
Divinis globam digitis; nec scindila cesset
Hærentis masse contagia. Inserat ut lux
Conferret; facta est, ut jussert: omnia jussa
Imperitante novas traxerunt edita formas.
Solutus homo emeruit Domini formabile destra
Os capere, et flabro Deitatis figuræ nasci.

Manus autem Dei et digitos figurate intelligentes esse, satis patet. Irenæus Filium significari dicit, et Spiritum Sanctum, qui manus interdum Dei Patris appellatur. Hac tropica locutione, a qua auctor Genesios abstinet, significari simpliciter potest, peculiare quoddam Dei artificis in hominem elaborandum incumbens studium et industria. Tamen, ut omnitiam anthropomorphitas, fuerunt qui crederent, Deum nescio quam effigiem corporis sumpsisse, ut hominem e luto fingeret, imo vero ut ad spectabilem quoque mundum crearet: que res vel nimiam occidenti litteræ adhesionem, vel mentem phantasie mancipatam ostendere mihi videtur.

LXXV. « Masculum et feminam creavit eos. » Ita eodem vers. 27 cap. i, et cap. v, 2. Nisi alibi de formatione mulieris ageretur, putarimus feminam et masculum uno eodemque tempore factos. Tamen rem longe aliter evenisse cap. ii nos docet. Atque hic mihi temperare non possum, quin illud obiter advertam: Si, ut cap. i formatio protoparentum paulo fusius exponitur, ita in alio capite alia quavis divina operatio ex his que cap. i indicantur, latius describeretur, ut puta, formatio plantarum, aut volatilium, aut terrestrium animalium; quam multa que ita cap. i describuntur ut eodem, aut fere eodem tempore effecta videantur, diversis omnino, ac longe dissitis temporibus producta esse comprehenderemus!

Hominem legitur a Deo creatum cap. i, 26, ut sui veluti vicarius et *imago* animantibus præsert: proto-parentibus enim non modo dicitur vers. 28: « Crescite et multiplicamini et replete terram. » Sed additur: « Et subijcite eam, et dominamini piscibus maris, et volatilibus cæli, et universis animantibus que moventur super terram. » In signum vero domini hujus (§ 36) datur homini ut nomina animantibus imponat (9) (cap. ii, 19, 20),

(8) In Apothosi.

(9) « Nam et hominibus, ait hic Chrysostomus, usitatum illud est, hoc ut signo dominationis, ut cum servos ement, eorum nomina committent. » Hom. 14 in Gen. — Et Philo: « Est autem duci et principi consentaneum,

Mira res! hæc nominum impositio cum formatione mulieris quamdam relationem habet. Ecce enim quomodo rerum successio cap. I exponatur. Vers. 18: « Dixit Dominus Deus: non est bonum esse hominem (Adam) solum (non est bonum Adæ (1), non est bonum sexui virili, non dico speciei humanæ, nam species sine altero sexu nulla est; non est bonum, sed post hominum sufficientem propagationem, bonum erit nullis qui optamam eligent partem (2) \: faciamus ei adiutorium simile sibi (3) (vel ei conveniens). » Vers. 19: « Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ, et universis volatilibus cæli, adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea. Omne enim quod vocavit Adam (vel quod vocasset homo) animæ viventis, ipsum est (vel esset) nomen ejus. » Vultne indicare Moses, esse hominis quem Deus super bruta constituit, ipsis brutis nomen imponere? Cur ergo non legitur homini commissum, ut et plantas nomen ideret, quavis in earum culturam incumbere deberet (cap. II, 13)? An quia hujusmodi nominum impositio dominium illud, quod est in servos, indicat? Stiperis profecto non sunt homini, qua rex est, uti bruta subiecta, sed datæ illi in escam (cap. I, 20). Vers. 20: « Appellavitque Adam nominibus suis cuncta animantia (domestica vel herbivora) et universa volatilia cæli, et omnes bestias terræ (feras agrestes). Adæ vero non inveniebatur adjutor similis ejus (vel ei conveniens). » Vers. 21: « Immisit ergo (et immisit) Dominus Deus soporem (4) (scilicet, ut verius Septuaginta) in Adam: cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus (vel unam ex partibus, unam partem ejus (5)), et replevit carnem pro ea. » Vers. 22: « Et edificavit Dominus Deus costam (seu partem) quam tulerat de Adam (Atque virilit, crescere fecit costam sublatam de Adam) in mulierem; et adduxit eam ad Adam. » Vers. 23:

unicuique subiectionem sibi proprium nomen assignare. » De mundi Opif. Et Moses Bar-Cepha idem de servis exemplum affert, lib. De Paradiso, part. I, cap. xxviii.

(1) « Cum adhuc rudis mundus et inanis est, copia fecunditatis generatur: propagamur, crescimus ad humani generis augmentum. » S. Cyrilianus, lib. De Habitu virginum.

(2) « Prima Dei sententia crescere et generare præcepit, secunda continentiam suavit. » S. Cyrilianus, lib. De Habitu virginum.

(3) Onkelos, quasi ipsam, quasi alterum ipsam.

(4) Aquila verti. *εξήρασε*, quasi diceret profundum quendam soporem. David Kimchius exponit, validum ac vehementem somnum. Sacrum quendam animi designatum hic putant Augustinus, Procopius, Rupertus et Bernardus, qui hanc sententiam ex eo probat, quod per somnum illam non tenebant. » Deo vel vultu Adam, vel divinitus patefacta didicit, et statim atque est expressus expressis. Eadem scribit Moses Bar-Cepha.

(5) « Dicunt (Sapientes nostri) unam ex costis idem esse quod unam ex partibus. » Ita Maiemonides, citans Tarzum, qui vocem *צלה* reddidit *קצה* latus (latus tabernaculi). Græci illam vocem reddunt, partem (Exod. xxvi, 25, 35; xxxvi, 27).

« Dixitque Adam: hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea. » Quasi diceret: alia animantia mihi non congruunt, quia specie dissimilia, prono vertice in terram inclinata, loquela ac rationis expertia; hæc mihi simillima, et carnis meæ et ossium pars: « hæc vocabitur virago (vira (6)), quia de viro sumpta est. » Adam, quum nomen mulieri imponit, aliquam se in illam habere potestatem demonstrat. Aliud vero nomen quod primæ mulieri peculiare remansit, dedit Adam uxori suæ (cap. III, vers. 20) post Dei sententiam, in qua inter cætera Heva sibi dictum audiverat: « Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui (cap. III, 16). » Multæ dubitationes ex hac historia oriuntur. Relictis iis que modo ad nos non pertinent, tantum de nonnullis aliquid dicam.

LXXVI. Quæres primo: Utrum que legimus de animantibus ad Adam adductis, nec non de Heve ex corpore ipsius Adæ formatione, litteraliter, an vero spiritaliter accipienda sint? Secundo, evenerunt hæc omnia sexta die? Tertio, reverent cuncta animantia terræ et volatilia universa nomine unumquodque suo Adam donavit? Num etiam in aquis viventia, ut Chryostomus credit? Quarto, quomodo hi eventus intelligi possunt ut nec litteralem sensum relinquamus, nec sacram historiam risu sapientum hujus mundi exponamus?

Ad primum respondeo: Cajetanus spiritaliter interpretatur quod de animantibus in Adæ conspectum adductis scribitur. « Adduxit, ait, non locali motu, sed intellectuali adventu... ut videret oculis mentis naturam terrestrium, » etc. Ita formata Heve historiam negat, et secundum mysterium seu per parabolam interpretandum censet. Eum acriter, nec sine causa, Catharinus redarguit. Sed multa scimus Cajetanum nimis audacter, neque cavete satis ad Scripturam adnotasse (Petavius (7)). Interpretationes hujusmodi SS. Patres et Ecclesie Doctores sibi contrarios habent, et nescio quid sapiunt originariæ hermeneuticæ (§ 20); adeoque omnino sunt rejiciende. Quis unquam hominem excellentiora Herodoti aut Livii loca ita toleranter interpretantem? Quamvis autem alicque difficultates in hac historia inveniantur, illæ tamen non sunt ejusmodi ut ab historico sensu recedere debeamus. Non tamen idcirco cogimur in contrarium extremum ruere, et singula quæque verba, sive hebraei textus sive vulgati strictiori, quem præferunt, grammatico sensu accipere, etiam quando minus congrua inde exsurgit et minus verisimilis sententia.

(6) Virago non sexum indicat, sed animum virilem. Hebr. *צלה* significat naturam et sexum mulieris; derivatur enim ab *צלה*, id est a viro, addito *ה* feminino. Vira est antiqua Latinorum vox, testante Sexto Pompeio.

(7) De Opif. lib. II, cap. viii, § 11.

Ad secundam affirmative respondeo: Non est hac in re audiendus Philastrius (1) Bruxiensis Episcopus, qui tanquam hæreticos traducit, qui dicant, prius corpus Adæ de terra confectum, quam animam creatam. Contra quos affirmat, animam ejus fuisse procreatam die sexto; corpus vero die septimo, quando et mulier de ipsius latere sumpta est: *spiraculum* autem *vite* ipsi non est anima, sed *quidam divini spiritus gratia*. Nulla in prima illa positione satis communi, quæque magis litteræ respondet vers. 7, cap. II, ne lato quidem sensu, hæresis est. Adam vero factus die sexta aperte dicitur cap. I, 26 seqq. (Faciamus hominem... et creavit Deus hominem). Non de animabus tantum sermo est in cap. I, nec anima est homo, nec animæ separate præsumt a piscibus, volatilibus et bestis, universæque terræ, » neque illis dicitur: « Crescite et multiplicamini, et replete terram; nec herbe et fructus arborum in escam » animæ dantur. Quanquam autem nonnulli negaverint Hevam die sexto factam (fortasse quia tot operibus non Dei solum sed et ipsius Adæ, unus solaris dies brevis videretur), tamen certis omnino argumentis contrarium evincitur. Et primo, vers. 27, cap. I, legimus in sexto die: « Et creavit Deus hominem... Masculum et feminam creavit eos. Benedictique illis Deus, et ait: Crescite, » etc. Secundo, Deus die septimo compleverat opus suum (2), » et requievit die septimo ab universo opere quod pararat » (cap. II, 2); ergo die septimo nec primam mulierem, nec aliud quidquam novi fecit. Tandem sexto die « vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona (cap. I, 31): » ergo tunc homo non erat solus sine muliere; nam hoc Deus non vidisset esse valde bonum, sed non bonum, cap. II, 18. Cum hæc ita sint, nec ea quæ legimus de brutis proprio nomine appellatis, ultra diem sextum differri possunt: nam formationem mulieris illa nominum impositio præcessit. Cum enim procreanda soboli consortem et adiutricem mulierem Deus Adæ destinasset, ut ipse hujus adjutorii necessitatem intelligeret et creaturæ sibi similis societatem optaret, voluit Deus, ut animantia recensere, eaque propriis appellaret vocabulis. Hanc ipsam fuisse causam cur ad Adam terrena animantia et volatilia Deus adduxerit,clare indicat Moses; nam ita subijcit: « Adæ vero non inveniebatur adjutor similis sibi, » plane ac

si diceret: Cum suum unicuique animantium comparem, solo sexu discrepantem, datum videret; nullum in eo numero sibi convenientem socium invenit: quod igitur deerat optavit, et a Deo speravit. Hoc et Ambrosius notat (3). Noluit nempe Deus nescientem, adeoque r. ultime desiderantem, conjugio alligare, sed ipsi optanti et petenti sociam atque adiutricem præbere.

LXXVII. Ad tertium dico, de aquatilibus nullam esse in hoc loco mentionem; nec quidquam esse cur asseramus, adam omnibus piscibus atque cetaceis, imo vel uni eorum, primo illo tempore nomen imposuisse. Infinita res fuisset, præsertim si includantur testacea et cætera parva animantia que in aquis vivunt. Augustinus (4) ab illa nominum impositione excipit pisces, quibus paulatim indita fuisse nomina credit (5).

Verum tenemur credere, animantibus omnibus volatilibus atque terrestribus, inspectis antea iis omnibus ac singulatim notatis, opportunas appellationes Adam tribuisse? Non puto: quia, ut interpretes observant (6) (§§ 69, 72), omnes cuncti, universi, aliquando interpretari debent multi. Recole (§ 72) a S. Thoma laudatam glossam Bedæ in vers. 30, cap. I, ubi cuncti explicantur quidam. Certe Scriptura non magis cogit ad dicendum omnibus omnino terrenis bestiis et volatilibus nomina Adam sexto die dedisse, quam cuncta omnino animantia terræ et omne volucere et universa quæ moventur, aut nunc herbivora esse, aut primis temporibus fuisse. Innumera etiam animalia ex diversis longæque distantiis regionibus, diversi climatis incolæ et sibi invicem inimica, in unum convenisse locum, ut se Adæ sisterent et ab eo nomen acciperent, quo nomine nemo usus esset, statim ac illa rediissent in patrias terras nulli adhuc hominum habitas, id omnem prorsus verisimilitudinem excedit. Nonnulli, ut Calmetus, rem credibiliorem facere conati sunt, supponentes terrena animalia omnia prope paradysum, ubi Deus posuit hominem, fuisse creata. Hanc opinionem minime probaverant Augustinus et Gregorius Nyssenus, et post repertas ubique terrarum fossiles animantium exuvias, nemo, ut credo, nostra ætate probat. Ministerio Angelorum animalia ad Adam adducta credit Augustinus (7). Ambrosius putavit, feras quidem et volucres divina operatione fuisse congregatas, mitiora autem animalia atque terrestria ab ipso homine colligi potuisse. Utrum sit heic necne

(1) S. Philastrius, De Hæres. hæres. 49. Bellarminus ex S. Augustino ad Quodvultdum, ait illum quandoque hæresibus accessere que eo nomine notari minime merentur.

(2) In prima parte vers. 2, cap. II, legitur in Vulgata: *Completique Deus septimo opus suum quod fecerat, sed intelligendum est compleverat; nam die septimo requievit, ut eodem vers. dicitur. Et Exod. xx, 11: « Requievit in die septimo, idcirco benedixit Dominus diei sabbati. » Si aliqui novi fecisset die septimo, hoc atque indicaretur, uti opera indicantur precedentium dierum. Textus et versio Samaritana, et Syrus, cap. II, 2, legunt: *Completique Deus die sexto.**

(3) De Paradiso, cap. II.

(4) De Genes. ad lit. IX, cap. XII.

(5) Tostatus hujus exceptionis dat rationem, quia terrestria animalia in conspectu semper homo esset habiturus, non vero ea que sub aquis assidue latent, quibus primam ante diluvium ætatem usam esse non putat. Quest. XXII in cap. II Genes.

(6) E. g. P. Nicolai, lex. XXV, del Genes, tom. II, p. 438.

(7) De Genes. ad lit. IX, cap. XIV.

nobis necessitas ut ad miraculum confugiamus, alii videant. Si veteribus notum fuisset, multas esse species animalium Americae tantum vel Australiae proprias, fortasse ipsas ad Adam non adduxissent, quod ingentis ope miraculi, ut unam ab ipso vocem audirent proferri, cuius memoria statim fuisset perperita, cum nullius hominis societate animalia illa gauderent. Vereor enim vero ne ridiculum videatur, imaginari singulas animantium species, binas binas, ordine et quasi agmine facto, coram homine pretereuntes, hominem vero ipsum, dum illa pertranseunt, magnam linnaeani *Systematis Naturae* partem super ipsa celeriter recitantem. Multo magis verisimile videtur, omnes classes animantium terrestrium in multis speciebus earum vices sustinentibus, ante Aedem oculos adductas fuisse, quae species vel in eo loco morarentur ubi primus homo positus fuerat, vel ad eum accesserint, divina id suaviter Providentia disponente, absque ulla supernaturali causa vel effectu. Nec, puto, necesse fuit, ut singulis omnino speciebus quae se Aede stabant, peculiare aliquod nomen ille apponeret, nisi iis quae vel majores essent, vel utiliores, vel alia quavis spectabili proprietate praecipue. Parvis animantibus, verisimile mihi adparet, data fuisse tantum generum nomina, aut familiarum, quae plures species, non multum inter se diversas, amplecterentur. E. g. si Adam alatis insectis nomen dedit, nomen simplicius est credere, totum ordinem, puta *Lepidopterum*, ut appellatum esse vocabulo, quod primi homines postea adhibuerint, fere ut vocem *papilio* Latini; unamque vocem quae latine *musca* equivaleret, non unam tantum speciem, sed et quotquot amplectitur innumeratum muscarum genus, et similia *dyptera* insecta, et alia fortasse, uti apes, complexam esse? Ita majores belluae, sicuti earum species valde sibi similes sunt, uti e. g. tigris, panthera et leopardus, uno designari nomine primitus poterunt. Hujusmodi animadversiones opportuniores videri debent illis, qui hujus diei opera in spatium viginti quatuor horarum coarctant.

LXXVIII. Ad *quartum* quod attinet, temere praesumerem ea quae inter utriusque protoparentis ortum venerint accurate describere. Puto tamen, quin violentiam textui inferamus, ita tere rem concipi posse.

Adam, simul ac in lucem fuit editus, si statim, ut suppono, ratione usus est, duo praecipue ante omnia cogitasse existimo, primo quidem admirantem ac vehementer obstupescens, ac postea tranquillore mentis otu, videlicet seipsum, ac Deum a quo ura cum creatione cognitionem creationis et Creatoris accepisse credendus est. Seipsum recognovit, et dixit: *ego*; atque ita ad Dei similitudinem verbum suum, nimirum summeipsum ideam, generavit: *ego nuper non existens a Deo conditus sum*. Tunc magna hanc cogitatione percussus, in suavissimos admiratio-

nis, grati animi atque amoris affectus effundi debuit, et confiteri Domino, et Altissimum laudare, quamquam probabiliter non psalmo xci: « Bonum est confiteri Domino, » quem Adam recens creatum cecinisse quidam fabulantur Rabbinii (1). In hujusmodi dulcedine contemplationis et affectuum per aliquod tempus inhaesisse parentem nostrum facile quis existimabit, ut praeremittam supernaturales cognitiones et supernaturalem charismatum notitiam, quae in ipsum Creator abunde effuderat, « condens simul naturam et largiens gratiam (2). » « Deus posuit hominem, quem formaverat, in paradiso vioaptatis (3), ut operaretur et custodiret illum, » eum nempe hortum (4), quem divina consutum manu ac deliciis affluentem Scriptura nobis exhibet. Produxerat in paradiso Deus « omne lignum pulchrum visu et (aut) ad vescendum suave. » Aede itaque « praecipit dicens: Ex omni ligno paradisi comede, » etc. (cap. ii, 9, 13, 16). Dominum in animantia quod spectat, ea formula contentum: « Dominamini piscibus et volatilibus, » cap. i, 28, videtur id homini tributum post creatam Hevam; utriusque enim dicitur, *dominamini* (benedixit illis et ait: Crescite... dominamini). Tamen credere possumus etiam ante Hevae formationem id Aede dictum, sive interna, sive externa et sensibili voce. Verum non unice animantibus, ut eis nomen imponeret, occupatum Adam fuisse arbitror; locet Deus, ut eum ad optandam et petendam sibi sociam et conjugem moveret, ordinavit, ut plurima diversi sexus animalia ejus oculis observarentur. Atque ipse interea, sollicitudinibus ut erat vacuus, animalium habitum, formas, voces moresque diligenter notabat: videbat neminem solum esse, videbat species omnes eorum perfectas, nempe in unaquaque id totum haberi, quod ad conservandum et multiplicandum speciem ipsam necesse esset. Nullum vero, inter tot plumes vel pilis vestita animalia, similem sibi aut convenientem socium inveniebat: hinc opportuna societatis desiderium, atque ejusmodi medii, quo juxta divinum mandatum genus humanum crederet et

(1) In hoc psalmo vates loquitur de decachordo aliisque musicis instrumentis, de senectute, de suis inimicis, de peccatoribus eorumque penis, quae homini recens creato minime conveniant.

(2) Augustinus, *De Civit. Dei*, lib. XII, cap. ix.
(3) Ita Vulgat. cum Symmacho. Septuaginta et alii retinent vocem hebraicam, et legunt in *Eden*, quod est nomen regionis proprium. Via. Petaviani, *De Opif. lib. II*, cap. v, § 5.

(4) « Augustinus, lib. VIII *De Genes. ad lit.* cap. x, et ex eo Lyraeus et Tostatus, ad Deum ista referri posse crediderunt, in solam vel gravam vel latinam versionem laudant; tanquam Deus, operando, hominem exciturus ac servaturus esset. Quod minime propositi, ut ex hebraeo liquet. Nam affixum, bis repetitum, feminini est generis, et ad hortum sine controversia pertinet. Ut certissimum sit, ad hortum excolendum et servandum, collocatum tibi hominem fuisse. » Petaviani, *De Opif. lib. II*, cap. vi § 4.

multiplicaretur, repletet terram, et subieceret eam. Animalia dum observaret, ac varios sonos quos debeant audire, fortasse primo attributa sibi a Deo loquela usus est; eisque, modo huc, modo illi, nomina imponebat. Alia tamen homini etiam eo tempore conveniebant, et primo ut mentem saepe ad Creatorem sustolleret, quem « videbat per effectum creatum (1), » qui eum « delectabat in factura sua, » utique « in operibus manuum ejus exsultaret (2). » Saepa etiam putare possumus, ad luminare diei, ad pulcherrimum inter opera manuum Dei atque ad caeruleum firmamentum ipsum oculos elevasse, saepe vero etiam ad herbas floresque, quibus terra circumvestita erat, inclinasse. Nec frustra sibi paratas credidit arborum pulchras visu aut illas, quae fructus ferebant ad vescendum suaves, nec verborum illorum oblitus est: *ex omni ligno paradisi comede*. Belluae ipsae assidue pastoi intente oblivionem hanc ipsi excussissent. Nec ille cui commissum fuerat ut paradisi illum operaretur et custodiret, quique donec solus erat, utilis ambulandi, quae loquendi facultatem exercere poterat, inmotus velut arbor uno in loco seipsum mansit, verum ut facile quisvis intelligit, illud innocens voluptatis viridarum vel perambulavit, vel aliquas saltem ipsius partes lustravit, nec semper a floribus et fructibus manum abstulit: quietis autem aliquante lenisque super herba somnique dulcedinem quis illi invideat? Si intento illi variis hujusmodi et delectabilibus occupationibus (eoque magis delectabilibus, quo magis fuerunt variae) nox supervenit; quantum putamus mentem ipsius atque oculos percussisse solis occasum, crepuscularem lucem, lunam, planetas atque innumerabilem illam stellarum vim? Hominem ad imaginem Dei factum poterantne bruta totum sibi vindicare, si illi tanta inerat scientia, quantum in eo fuisse docent theologii? Si « per intelligibiles effectus Dei Deum clarius cognoscebat quam modo cognoscamus, » ut docet S. Thomas (3)? Si, ut dixit Gregorius Papa (4), in paradiso homo verbo Dei perfruebat, et honorum Angelorum Spiritibus, cordis munditia et celsitudine visionis, intererat? Si « anima primi hominis excellentiorem modum cognitionis de Angelis habebat, quam nos habemus; quia ejus cognitio erat magis certa et fixa circa interiora intelligibilia, quam cognitio nostra, » ut ait laudatus Aquinas (5)? Si Adam, aliquo sensu, omnium habuit scientiam, et « sic institutus est a Deo, ut haberet omnium scientiam, in quibus homo natus est instrui; et haec sunt omnia illa, quae virtualiter existunt in primis principis per se notis, quaequecumque scilicet naturaliter homines cognoscere possunt; et de supernaturalibus tantam cognitionem accepit,

quanta erat necessaria ad gubernationem vide humane secundum statum illum? » Si tanta in illo erat scientia naturalium scilicet, ut in ea « non proficeres quantum ad numerum scilicet, sed quantum ad modum sciendi; quia quae sciebat intellectualiter, scivisset postmodum per experimentum? » (S. Thomas 6). Et etiam si tantum ejus scientia non erat, num qui Dei aut Angelorum dignabatur alloquio, multis duntaxat animantibus cogitatu inhaesisse credendus est? Pulchra profecto scientia atque homine digna est zoologia; at longe nobilior et illo homine dignior theologia, et etiam anthropologia, et Angelorum scientia. Zoologia quoque utiliore ipse noverat esse agriculturam, nec cognitio astrorum, meteororum atque plantarum omnino erat illi contentenda. Magis igitur decere videtur primum hominem vitraque illius innocens fortunaeque dignitatem, si illum imaginemur animalium studium et vocabula cum aliis, vel sanctoribus eius alternantem, quam si uno mininum impositione perpetuo distantum ponamus. Haec, puto, illi facti gratior, si paulatim iam facta est, ut Adam species singulas vel familias, non nisi postquam uniuscuiusque proprietates per aliquod tempus observasset, nomine quamque suo notare assuesceret.

LXXIX. Postquam, ex hac animantium inspectione, ejus rei, quae sibi deerat, desiderium primum homo conceperat, cum optare jam crepisset a Deo adiutorium simile sibi probabiliter etiam ut haberet quocum loquendi facultatem excerneret, quique ei responderet), tunc invenit *inmisit Dominus saporem in Adam*, § 73. Saporem hunc esse puto statum illum exstaticum, in quo homo dolores corpori indictos minime sentit, omniaque tolerat, quia a somno excitetur; qui status vel superna-

(6) *Ibid.* art. 3, per totum. Magister Sententiarum, lib. II *Sent.*, ait: « Cognovit primus homo a quo creatus fuerat... quadam interiori aspiratione, qua de praesentiam contemplabatur; non ita excellenter sicut sancti post hanc vitam visuri sunt, neque ita in enigmata, qualiter in hac vita videmus. Porro sui cognitionem idem homo talem accepisse videtur, ut at quod deberet superioris, et quid equalis, et inferioris, scilicet qualis factus esset, et qualis incedere deberet, quid agere, quid cavere, intellexit. » (Dist. XXII). S. Bonaventura (in illam dist., *Quaest. III*) ait: « Communitur omnes ponunt, cognitionem quam habebat Adam de Deo, mediam inter cognitionem quae est in statu miseriae et cognitionem quae est in statu gloriae. » Petaviani scribit (*De Opif. lib. II*, cap. ix, § 3), « eximia quadam sapientia, ac tum sui, tum rerum novitia ceterarum Adamum fuisse praeditum, nullo ut ad eum hauriendam arboris fructu illi opus esset. » Et alibi (*De Angelis*, I, cap. vi, § 7): « Adamus inditum ab origine exa rerum scientiam divinitus accepit. » Extimiam in Adam sapientiam ex hac nominum impositione arguit Philo et Chrysostomus (apud Petaviani, *De Opif. II*, cap. vii, § 5, 6). Non videtur tantam in eo scientiam ponere Gregorius Nazianzenus, Theophilus Antiochenus, Procopius, Moses Bar-Cepha, Nemesius et J. Damascenus. (Vid. Petav., *Ibid.* cap. ix, § 2, 3.)

(1) S. Thomas, I part., *Quaest. XLIX*, art. 1, ad 2.

(2) Ps. cit., vers. 5.

(3) *Ibid.* in corp.

(4) *Dialog. IV*.

(5) *Ibid.* art. 2, in corp.

turaliter inducitur, vel ab ipsa natura; quandoque etiam arte medicorum, ut modo compertum est.

Adæ, statim ac in paradiso positus est, preceptum Deus dedit, quo illum prohibuit, quominus certe cujusdam arboris fructus gustaret. Hoc mandatum soli Adæ editum fuisse, antequam formata esset mulier, Scriptura indicare videtur; dicitur enim cap. II, 16: «Præcepit ei: ex omni ligno paradisi comede:» quod singulari numero dictum est, et antequam Hevæ ortus narretur. Putavit Augustinus (1) jam factam mulierem, quum Deus legem hanc sancivit. En ejus verba: «Ab omni ligno quod est in paradiso escam edes; non dixit: edetis. Deinde adjungit: De ligno autem cognoscendi bonum et malum, non manducabis de illo. Jam hic tanquam ad ambos pluraliter preceptum terminat, dicens: Qua die edetis ab eo, morte moriemini.» Quæ numeri varietas in græcis codicibus occurrit, cum hebraice et penes Symmachum utrobique sit singularis. Uni Adæ preceptum indicare ordinarissime potuit Deus, ut per virum ad feminam illud perveniret, quemadmodum sentiunt Chrysostomus (2) et Ambrosius (3).

Nimia enim videntur sexti diei opera, si hic solaris atque ordinarius dies fuit; primam enim diei partem terrestrium brutorum formatio occupavit, que juxta geologicas doctrinas longa temporis periodo perfecta est. Verum tametsi flocci facienda essent hujusmodi doctrine eaque facta quibus inintenditur, vel si Buklandii sententia § 3 admittetur, ut primo illi operi pauca horæ tribuantur aut etiam una; tamen totum illud quod in hoc solari die superesset temporis, profecto nimis angustum cæteris que in eo facta sunt continendis, unicuique videri debet. Quæ animadvertio multo magis valet, si verba illa vers. 19, cap. II: «Cunctis animantibus terræ et universis volatilibus,» strictè sentiri accipienda, vel si terrenis animantibus aquatilia conjungere volumus, vel si protoparentum funestam prævaricationem, et justam summi Judicis sententiam et acerbam a paradiso expulsionem ipsi diei sexto attribuiamus. Hoc tamen postremum nullam mihi verisimilitudinem habere videtur; non enim «Deus vidisset omnia que fecerat esse bona valde,» idque cum in eo erat ut deliceret sextus hic dies (cap. I, vers. ult.), si præcipuum opus inter ea que fecerat, jam malum evasisse perspexisset. Id tamen tradunt multi, inter quos Irenæus, Epiphanius et Ephrem (4), qui protoparentem eo ipso die, quo creatus fuit (5), e paradiso ejiciunt.

(1) De Genes. ad tit. VIII, cap. XVII.

(2) Homil. 14.

(3) Lib. De Paradiso, cap. XII.

(4) Apud Pererium in h. l.

(5) Dubium est quanto temporis spatio in voluptuario illo horto et innocenti vite statu primi parentes manserint. Casarius (Dialog. III, interrog. 172), partim dicit

Placet hic animadvertere quod (§ 73) indicavi, quodque non parum in rem nostram mihi videtur habere momenti. Capite II Genesis iterum (a vers. 4) de prima rerum molitione sermo est: verum hoc capite vix opera tertiæ aut sexti diei memorantur: et paucæ illa que de utroque die hic adjiciuntur, ecce libi statim argumenta suppediant contra vulgarem sententiam, ac receptos illos viginti quatuor horarum dies (§ 84). Nonne igitur argumentari nobis licebit, quod etiam de cæteris diebus idem eveniret, si, quemadmodum de duobus facit, ita de unoquoque cæterorum sacer scriptor paulo fusius aliquo in loco dissereret?

Cum primo capite dies sexta concluditur illis verbis: «Viditque Deus cuncta que fecerat, et erant valde bona. Et factum est Vespere et mane, dies sextus.» Audi in hæc disserentem Augustinum (6): «Quum de singulis agerel, dicebat tantum: Vidit Deus quia bonum est; quum autem de omnibus diceretur, parum fuit dicere bona, nisi adderetur et valde. Si enim singula opera Dei, quum considerantur a prudentibus, inveniuntur habere laudabiles mensuras et numeros et ordines, in suo quaque genere constituta, quanto magis omnia simul, id est ipsa universitas, que istis singulis in unum collatis complectitur? Omnis enim pulchritudo, que partibus constat, multo est laudabilior in toto quam in partibus.»

His Dei verbis rerum a se perfectam universitatem laudantis, nonnulli, quos inter Wolfius, optimismi systema confirmari putarunt, quod nempe mundum hunc optimum esse, atque inter omnes possibles perfectissimum statuit. Sed frustra: nullus enim hic comparationis terminus adparet; quare simpliciter intelligendum est, integrum opus Dei valde bonum esse, et etiam optimum aliquo sensu, tum quia omnis divina operatio optima est et infinite perfecta («Dei perfecta sunt opera,» Deut. XXI); tum quia optime adsequitur finem quem Deus intendit, quod et credere debemus, et etiam ex parte cognoscimus; tum demum quia archetypo æterno in Dei mente esistenti perfectissime respondet: qua de re dubitare non licet. Non enim, sicut homini, ita et Deo contingit, ut aliquando præformatam mente ideam opere non adsequatur. Præterea in questione optimismi de malo morali præcipue sermo est. Jamvero Moses de mundo loquitur, uti illa erat ante hominis peccatum, nec de operibus hominum loquitur, sed de cunctis que fecerat Deus. Inter hæc homo erat et ipse bonus, non in hoc, quod peccatum prævidebatur, sed quia factus erat bonus ac sine peccato, in statu justitiae et sanctitatis constitutus, integrum habens liberum

40 præstat, partim longiore ibi fuisse spatio eos putat. Ceterum septem annos, aut etiam eorum. Verum hæc divinationes nullo solido nituntur fundamento.

(6) De Genes. contra Manich. I, cap. XII.

arbitrium, quo tentationi resistere poterat, et in innocentiâ manere. Cæterum, «simpliciter loquendo, qualibet re a se facta, potest Deus facere aliam meliorem,» ut docet S. Thomas (1).

Utrum aliquid in globo terræ factum sit, quod manifestam divisionem poneret inter sextam et septimam diem, ignoro. Sextæ diei per se finis imponitur, quum, creata muliere, nova Dei opera finem habent. Tunc ultimo legitur formula illa, qua singuli concluduntur dies: et fuit vespera, et fuit mane (Hebr.). Certum itaque est, hanc sextam diem principium suum et finem habuisse. Certum pariter est, post comminationem materiei ad animantium magis perfectorum efformanda corpora præordinata, divisionem ipsius materiei successisse, et operationes telluris que præstantiorum brutorum primogenita, ac tandem terrogenam animantium regem peperit, quem Creator, inspirando spiraculum vitæ, ad imaginem suam formavit.

«Sextus iste dies est, quo mundanæ creaturæ origo concluditur, et ideo etiam sermonis nostri, quem de rerum exordiis assumpsimus, finis paratur.» (Ambrosius, Hexæm. lib. VI, cap. I.)

LXXX. De sex dierum opere hæctenus. Nunc brevissime de septima die, que Gen. cap. II ita describitur. Vers. 1: Igitur completi sunt cæli et terra, et omnis ornatus eorum (vel exercitus eorum) (2), ut alii ex Hebræo reddunt; vers. 2: Conplevitque (et compleverat) Deus die septimo opus suum, quod fecerat (die sexto habent Septuaginta et textus samaritanus, quod potest magis accuratum videri: at sensus idem est); et requievit (cessavit) (3) die septimo ab universo opere quod pararat; vers. 3: Et benedixit diei septimo, et (id est) sanctificavit illum: quia in ipso cessaverat ab omni opere suo, quod creavit Deus ut faceret. Sanctificavit septimum diem hebdomadæ, quod est sabbatum, decreto et destinatione; scilicet destinavit sabbatum sibi quasi sacrum, ut suo tempore tanquam festus dies haberetur a Dei populo (4) colendus: vel sanctificavit, hoc est festum instituit, et colli voluit a primis parentibus eorumque posteris sacro otio et cultu Dei (5). Vide § 10.

Quoad septimum diem aliud non legimus: hujus nec principium indicatur nec finis. Principium certe habuit, quod in eo temporis puncto statuere possumus, quum Deus, condita Hevæ, a productione rerum novarum cessavit. At finis hujus diei quandonam fuit? Fuitne ille aliquando?

(1) I part., Quest. XXV, art. 6; et Cajetanus in illam artic.

(2) Creatura eorum, versio samarit.

(3) Requievit non a defatigatione, sed opere. Hebr. est שבת, id est cessavit. Aristobolus apud Eusebium,

lib. XIII Præparat. cap. VI: a Requievit, ait, id est, rebus a se conditis dedit quietem et stabilitatem, perpetuam ordinemque fixum, ratum et immutabilem.

(4) Ita Beda, Pererius, Abulensis, etc.

(5) Ita Philo, Catharinus, Ribera, A Lapide, etc.

Hunc finem quero; sed, fateor, non invenio. Terminum diei sabbati, seu periodi qua Deus a novis operibus cessat, ego quidem non video. Horis viginti quatuor post mulieris formationem prætergressis, certe requies illa divina finem non habuit, nec cessatio illa cessavit: non enim Dominus, post requiem diei solaris, nova opera molitus est, quemadmodum post requiem diei dominicæ, mane facta diei lune, ad officinam et ad laborem nostri artifices redeunt. Etiam nunc durare mihi videtur dies illa operose cessationis, in qua cœlestis Pater usque modo operatur (ut de spiritalibus operationibus taceam), creata opera et creatas leges conservans: ac simul cessat, quia novas substantiarum classes, saltem in terra nostra non producit, nec magnas illas efficit atque extra præsentem ordinem positas rerum mutationes, cujusmodi prioribus illis periodis acciderunt, quum creaturis in aliqua sequentium periodorum, et in sexta præsertim, producendis via parabatur. Utique magna dies septima sine vespera est, nec habet occasum (Augustinus) (6). Perdurat adhuc ista dies, usque dum Deo placeat, usque dum præsens rerum ordo in terra perseveret, perduratura. Ac revera nescio (nisi naturalium rerum limites transcendamus), quamnam nova periodus sit expectanda.

Prima dies fuit periodus lucis, que etiam chymica periodus dici posse videtur. Hanc excepiit periodus atmospheræ firmamenti et divisionis aquarum, quo tempore, si vera coniecimus, solida inorganica esse cœperunt: ideo hæc periodus dici potest periodus soliditatis, seu crystallisationis. Tertia periodus vegetationis fuit. Quarta, in qua aeris defecatio perfecta est, periodus sidera vel astrorum vocari potest, quoniam astra tunc, saltem quod ad tellurem pertinet, orta sunt. Quinta sequuta est periodus vita animalis; advenitque tandem sexta, que est periodus intelligentiæ. Opus itaque Creatoris summique Artificis perfectum est: sabbatum successit, duratque periodus, que est conservatio. Si tanta est longitudo septimi diei, eritne ita breve, ut vulgo creditur, tempus sex dierum qui hunc septimum præcesserunt?

Id unice restat, quod a Deo enixe petendum est, ut adveniat in terras regnum Dei Patris et Domini nostri Jesu Christi, ut ipsi serviant omnes gentes, utque opera creature ejus que ad imaginem Dei facta est, vere ejus similitudinem ferant; ut unus qui vidit omnia, que ipse fecerat, esse bona valde, non amplius videat, quemadmodum ab Adæ peccato ad nostra usque tempora vidit, innumera valde mala inter ea, que ab Adæ posteris patrantur. Amen! Veni Domine JESU (7).

(6) Confess. XIII, cap. XXXV. Similes locutiones de die septimo leguntur apud rabbinos: Abarenel, in Legem, fol. 22; B. Bechai, in Legem, fol. 9. Vid. Theaur. Uguini, tom. I, p. 559, X.

(7) Apoc. cap. ult., vers. 20.

COROLLARIUM.

LXXXI. Ex his quae hactenus disseruimus consequitur, Mosen docuisse I. Mundum corporeum non esse aeternum, sed a Deo in principio temporis creatum. II. Opera creationis non omnia uno momento, sed paulatim ac successive perfecta fuisse. III. Primum terrae statum fuisse veluti chaoticum. IV. Primum in mundo, aut saltem in terra nostra, phenomenon, magnam lucem sive ignem fuisse. V. Hanc in condenda natura Deum sibi legem proposuisse, ut quae simpliciora et imperfectiora sunt, primo in lucem ederentur, ac postea magis perfecta magisque complicata gradatim prodirent. VI. Tellurem, quae postea sicca adparuit et plantis convestiri coepit, ex aquis emeruisse. VII. Per aliquod tempus nullam fuisse vitam in terris aut vegetalem aut animale. VIII. Plantas terrestres germinasse, antequam animalia nando, serpendo, volando, et gradiendo, aquas, aërem terrasque animarent. IX. Mammalia terrestria in lucem edita fuisse post alia minus perfecta animantia, et praesertim quando jam animalibus aquae seatebant. X. Hominis demum

creationem formationi regni animalis finem imposuisse. Has decem conclusiones philosophia rerum naturalium inspectione ac notatione, et sagacior, nostro hoc aëvo invicte demonstravit. Praetermittit alias philosophorum conclusiones, de quibus Moses tacet, quoniam de conclusione ea, quae magni in re nostra momenti est, non omnino tacendum esse videtur: quod nempe magnam temporis intervallum ac longe diuturnius quam vulgo existimetur, inter primam rerum corporearum creationem et hominis formationem intercesserit. Hoc enim nec valde obscure nec semel Mosen cap. II indicare, supra ostensum est. Quaero nunc, in ea temporum remotissimorum vetustate, in ea humanarum disciplinarum infantia, antequam orirentur naturales scientiae, quae nostra haec solummodo aetate tanta incrementa susceperunt, quae, inquam, qua ratione, quibus artibus decem ille veritates Mosi innotuerint? Cum per humanas scientias eas non didicerit, reliquum est, ut per divinam revelationem eas acceperit; adeoque creationis historia, quam in principio divinarum librorum legitimus, aliquam revelationem antiquitus a Deo hominibus factam satis evincit.

APPENDIX

DE CREATIONE ANGELORUM.

LXXXII. Valde opportunum mihi videtur, idemque, ut spero, legenti videbitur, si nonnulla hoc in loco quae Angelorum creationem spectant, adjecero. Existere substantias quasdam intelligentes, diversasque cum ab hominibus hominumque animabus, tum a caeteris sensibilibus rebus, quos Scriptura et Ecclesia Angelos sanctos, vel iniquos spiritus vocant; simulque huiusmodi substantias aeternas non esse, hoc sacrae Litterae, Ecclesiae Patres atque Doctores praesumunt, docent, inculcant. Audiamus S. Thomam (1): « Dicitur Prov. VIII, ex persona Sapientiae (ab aeterno) genita: Dominus possedit me ab initio viarum suarum, antequam quidquam fieret a principio (2): sed Angeli

sunt facti a Deo: ergo Angeli aliquando non fuerunt. Solus Deus, Pater et Filius et Spiritus Sanctus, est ab aeterno. Hoc enim fides catholica indubitanter tenet, et omne contrarium est sicut haereticum refutandum. Sic enim Deus creaturas produxit, quod eas ex nihilo fecit, id est postquam nihil fuerant. » Paulus Apostolus, Coloss. I, 16, docet quod « in Ipso (Filio Dei) condita sunt universa in caelis et in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates. Omnia per ipsum et in ipso creata sunt: et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant. » In canticum trium puerozum inter Dei creaturas primi Angeli recensentur: « Benedicite omnia opera Domini Domino... Benedicite Angeli Domini Domino. » Si vero Angeli creati sunt, jam non sunt aeterni: creatio enim ab aeterno repugnat, quod jam est a nobis demonstratum.

Angelos a Deo fuisse creatos, non modo christiana fides, sed et philosophorum opinio profertur, maxime Platoniorum, quorum magister

Plato minores deos a summo esse conditos refert, et ab illis facta deinceps et perpolitata reliqua.

Dubitatum est, utrum Angeli creati sint una cum mundo corporeo. S. Basilius scripsit (1): « Erat enim, ut apparet, aliquid etiam ante hoc universum, quod mente quidem nostra contemplari possumus; non est tamen litteris ullis proditum, quod rudibus et cognitionis adhuc infantibus nequaquam congruere videbatur. Erat quidam mundi productione status antiquior illis mundo superioribus virtutibus consentaneus, tempore anterior, sempiternus, perpetuus; creaturas autem in ipso creator omnium et opifex effudit... nempe rationales neque aspectabiles naturas, et omnem intelligibilem ordinem, quae cumque mentem nostram superant, quorum ne nomina quidem investigari possunt. Haec enim invisibilibus mundi substantiam complectit, ut nos Paulus his verbis docet: quoniam in ipso creata sunt omnia, sive visibilia sive invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, sive Virtutes, sive Angelorum exercitus, sive Archangelorum. » Non facile intelligitur hic status anterior tempore et aeternus, congruens substantiis superioribus mundo, qui aevum, imo aeternitas interpretandum videtur. Illis verbis putat Vasquius (2) intervallum quoddam imaginarium, omni tempore anterior, significari. Suarius credit statum illum aeternum, « non de aeternitate a parte ante, sed a parte post intelligendum (3). » Petavio (4) videtur divinitas ipsa potius, vel Dei Verbum indicari, a quo conditi et in quo, cum loco et spatio, comprehensi sunt coelestes spiritus, antequam hic mundus et hoc tantum existeret. Quod certum est, Basilius credit, nihil vere sempiternum esse praeter Deum, sensitque cum Paulo, in eo ipso quem citat loco, Filium Dei « fuisse ante omnes Thronos, Dominationes, Principatus. » Igitur dum ait, Angelos in Dei aeternitate factos et ante tempus (nempe ante hoc nostrum tempus mutationibus obnoxium, quod corporum motu metimur), non tamen eos ab aeterno creatos docet. Ambrosius (5) in Hexaemeron, ubi Basilium sequi solet, et nonnunquam ad verbum vertit: « Angeli, inquit, Dominationes et Potestates, etsi aliquando caperent, erant tamen jam, quando hic mundus factus est. »

Hieronymus ad cap. I epistolae ad Titum: « Sex mille nequum nostri orbis implentur anni; et quantas prius aeternitates, quanta tempora, quantas saeculorum origines fuisse arbitrandum est, in quibus Angeli, Throni, Dominationes caeteraque Virtutes servierunt Deo, et absque temporum vicibus atque

CXXXI
mensuris Deo jubente substerint? » Haec dicitur occasione verborum Pauli, vers. 2: « In spem vite aeternae, quae praesentit qui non mentitur Deus, ante tempora saecularia. » Hieronymus et Augustinus (6) legunt ante tempora aeterna: itaque Hieronymus locutionem illam, quam « aeternitates hoc loco usurpat. Verum haec tempora aeterna non fuerunt Deo coaeterna, ut ait Augustinus, qui alibi scribit (7), aeterna a Paulo dici tempora, quae ante se non habent ullum tempus. Verba Apostoli, hic et Rom. xvi, 25, omnia solummodo praeterita tempora significare videntur. Caeterum Hieronymus optime norat, Scripturas docere unum creatorem sempiternum esse, nec aeternitatem tribuebat Angelis, qui eodem in loco docet Angelis tantum « ex largitione Dei datam fuisse immortalitatem. »

LXXXIII. Quondam igitur Angeli creati sunt? An una cum mundo corporeo? an vero ante hunc aspectabilem mundum, ut docentes viderimus aliquot Ecclesiae Patres? Circa hoc inventur duplex Sanctorum sententia; ait S. Thomas: ac perantiqua haec et celebris questio est. Communissima tamen theologorum sententia tenet, quod Angeli simul cum creatura corporea sunt creati.

Circa hanc controversiam dico primo, naturali ratione neutram partem demonstrari posse: cum non ex natura rerum, Vasquii (8) verbis utor, sed ex Dei sola voluntate pendeat, tali aut tali puncto temporis Angelos produci: Dei autem voluntatem nulla ratione investigare possumus, nisi ex his quae facta videntur. Cum igitur non constet ex his quae facta videntur, utrum Angeli simul duracione cum creatura corporea, aut ante illam producti fuerint, nihil de voluntate Dei circa punctum productionis ipsorum ex ipsis rebus intelligere possumus.

Sed neque ex Patrum traditione, si praescindimus ab Ecclesiae auctoritate, satis firmum argumentum pro definienda hac questione derivare possumus. Graecus quidam scriptor in ms. codice apud Petavium (9) ait: « Omnes propemodum per orbem Ecclesiae magistri intelligibilem omnem et angelicam naturam ex nihilo ante hunc mundum existisse docent. » Verum haec Doctorum consensio falsa est; nisi intelligatur ante mundum perfectum et ornatum; id est ante animalium creationem, Angelos existisse. Conditos ante omnia corpora Angelos docet cum Basilio, Origenes, qui tamen fatetur, non satis manifeste proditum esse, quando Angeli creati sint; tum Gregorius Nazianzenus, Zacharius Mytilenensis (10),

(6) De Civit. Dei. lib. XII. Eandem graeco vocem *χρονων*; *αἰωνων*; vulg. vertit, temporibus aeternis, Rom. xvi, 25.

(7) Lib. Contra Priscillian. cap. vii.

(8) Loc. cit., cap. iii.

(9) Lib. I, § 2.

(10) « Mundum hunc sensibilem et aspectabilem factum esse post intelligibilem praecreationem, » scribit apud Petavium, lib. I, § 2.

(1) Homil. in Hexaem.

(2) Disput. 224, cap. I, in I part.

(3) De Angelis, lib. I, cap. u, num. 8.

(4) Ibid. cap. xv, § 15.

(5) Lib. II, cap. v.